

TERVAKOSKI OSAKEYHTIÖ 1818-1968

TERVAKOSKI HAND MADE

1818

1818

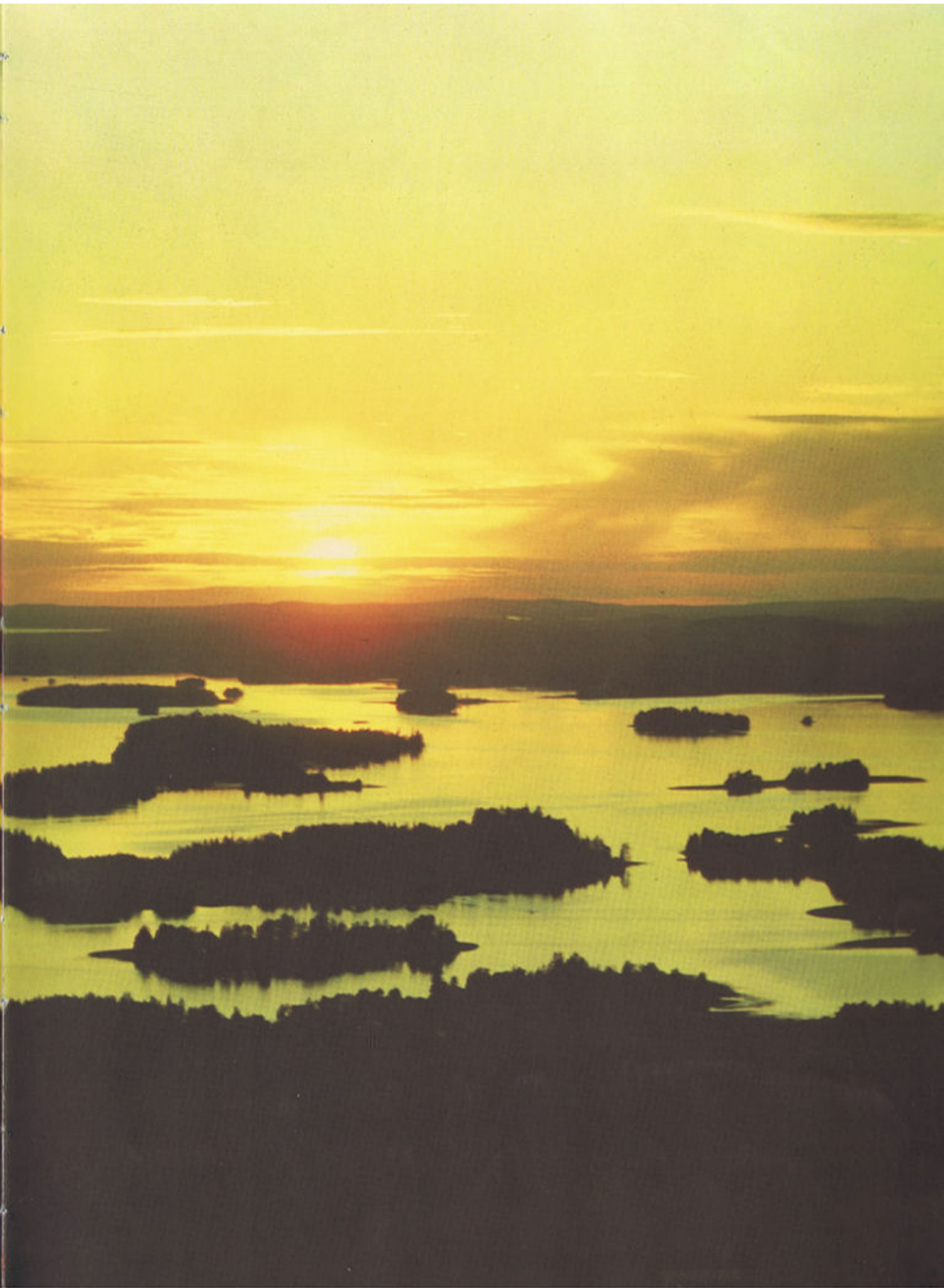

Kun muistamme, että paperintekotaito on lähes kaksituhatta vuotta vanha, ei liene sinänsä kovinkaan ihmeellistä, että jokin paperitehdas täyttää 150 vuotta.

Juhlivalle tehtaalle se on kuitenkin virstanpylväs, jonka luona pysähtyy pohtimaan, kuinka nopeaa, mullistavaa ja jatkuvasti kiihtyvää kehitys on ollut ja kuinka tulevaisuuteen tähtäävät suunnitelmat yhä antavat aihetta hämmästelyyn.

Tällaiset aivoitukset ovat synnyttäneet tämän kirjan. Jos lukija tavoittaa samat ajatukset, kirja on täyttänyt tehtävänsä.

TERVAKOSKI OSAKEYHTIÖ

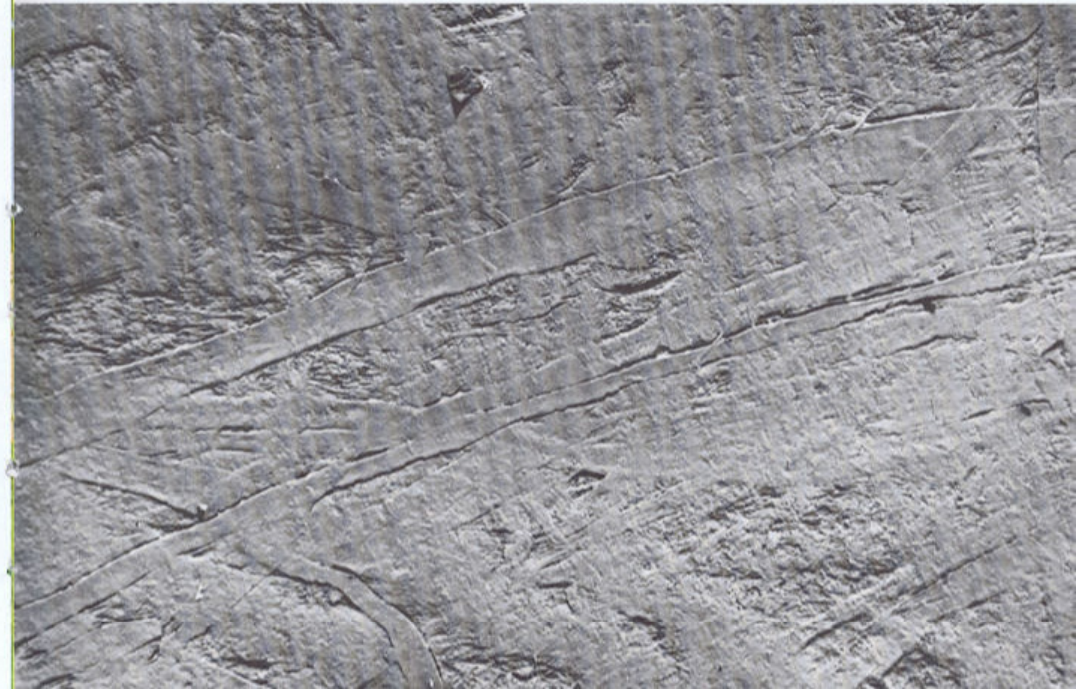
TERVAKOSKI OSAKEYHTIO

Kun kymmenen suurta konetta ja puolitoista tuhatta työntekijää työskentelee läpi vuorokauden, tuloksena on tavallisesti suunnaton määrä paperia. Näin tapahtuu myös Tervakoskella, ja kuitenkin koko vuorokauden tuotanto mahtuu pieniin siisteihin puulaatikoihin, joiden kuljettamiseen tarvitaan vain kolme, neljä kuorma-autoa. Tämä omituisuus selittyy sillä, että Tervakoskella valmistetaan yksinomaan hienopapereita. Sen tärkein tuote, kondensaattoripaperi, on paperiksi suorastaan uskomattoman ohutta. Sen kokoomuksessa ei ole mitään ihmeellistä. Raaka-aine on periaatteessa samaa kuin tavallisessa voimapaperissa, ts. puhdasta sulfaattiselluloosaa. Eroa on lähinnä valmistusasteessa ja -menetelmissä, tosin myös raaka-aineen

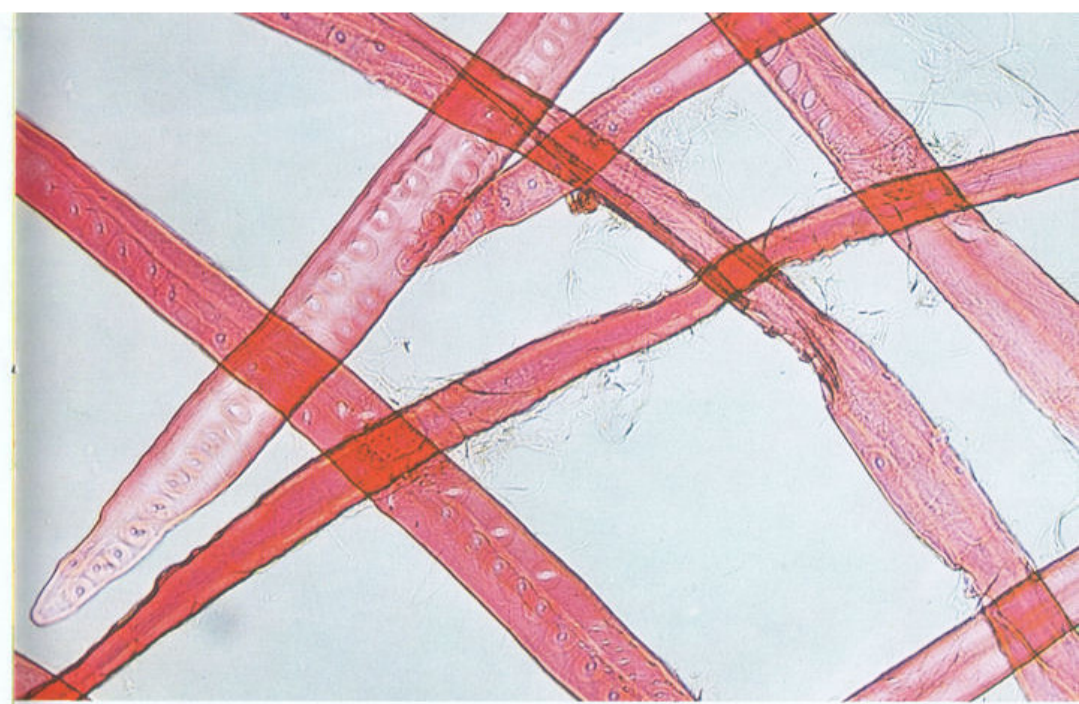

valinnalla on oma merkityksensä. Kondensaattoripaperin valmistuksessa ei voida käyttää mitä tahansa sulfaattiselluloosaa. Tai pareminkin, massan valinnassa on otettava huomioon ne ominaisuudet, jotka kondensaattoripaperilla on oltava. Ja ne taas voivat olla niin erikoisia, että sopivaa massaa ei saada kotimaasta vaan se on tuotava muualta, esim. Kanadasta.

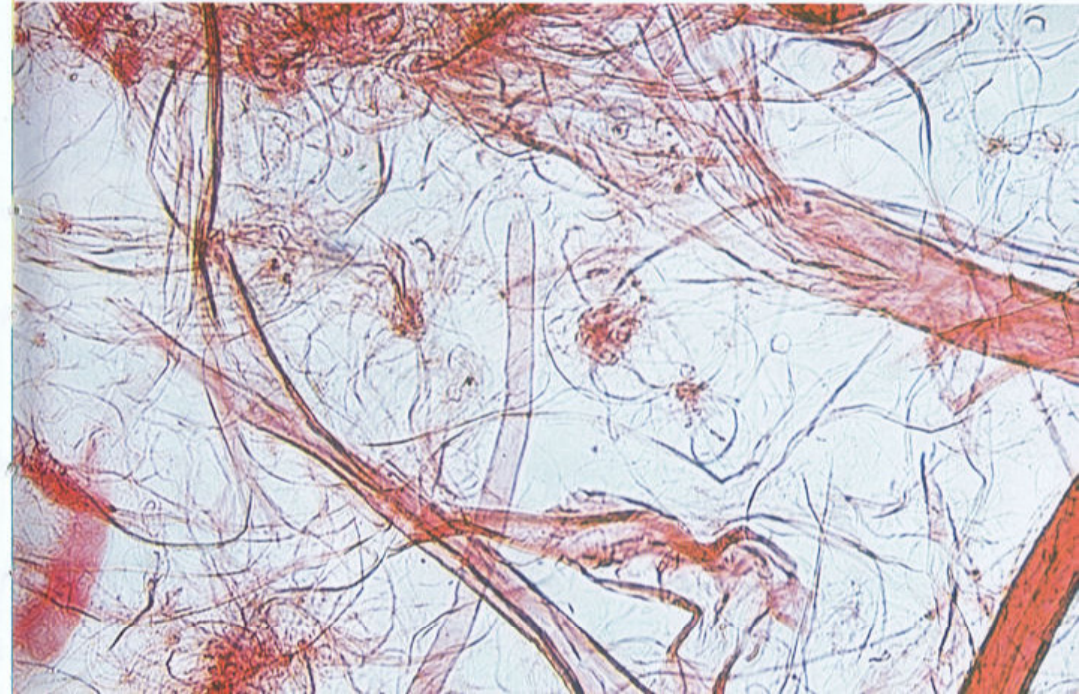
Olellisinta valmistusprosessissa on — ja tämä koskee tuotteen kaikkia alalajeja — että selluloosa pestään ja jauhetaan niin pitkälle kuin se yleensä koneellisesti on mahdollista. Massan virratessa paperikoneen viiralle se on niin hienojakoista liuosta, että sen sisällöstä jopa 99,5 % on vettä. Se näyttääkin vedeltä, johon on sekoitettu hiukan maitoa. Massan hienous on saavuttanut ns. fibrilliasteen, jolloin osa-

Ylemmän kuvan voimapaperi-sulfaattimassassa ovat kuidut lähes chjiä. Alemman kuvan kondensaattoripaperimassassa ne ovat murtu-
massa pienemmiksi osiksi. 280-kertaiset suurennokset.

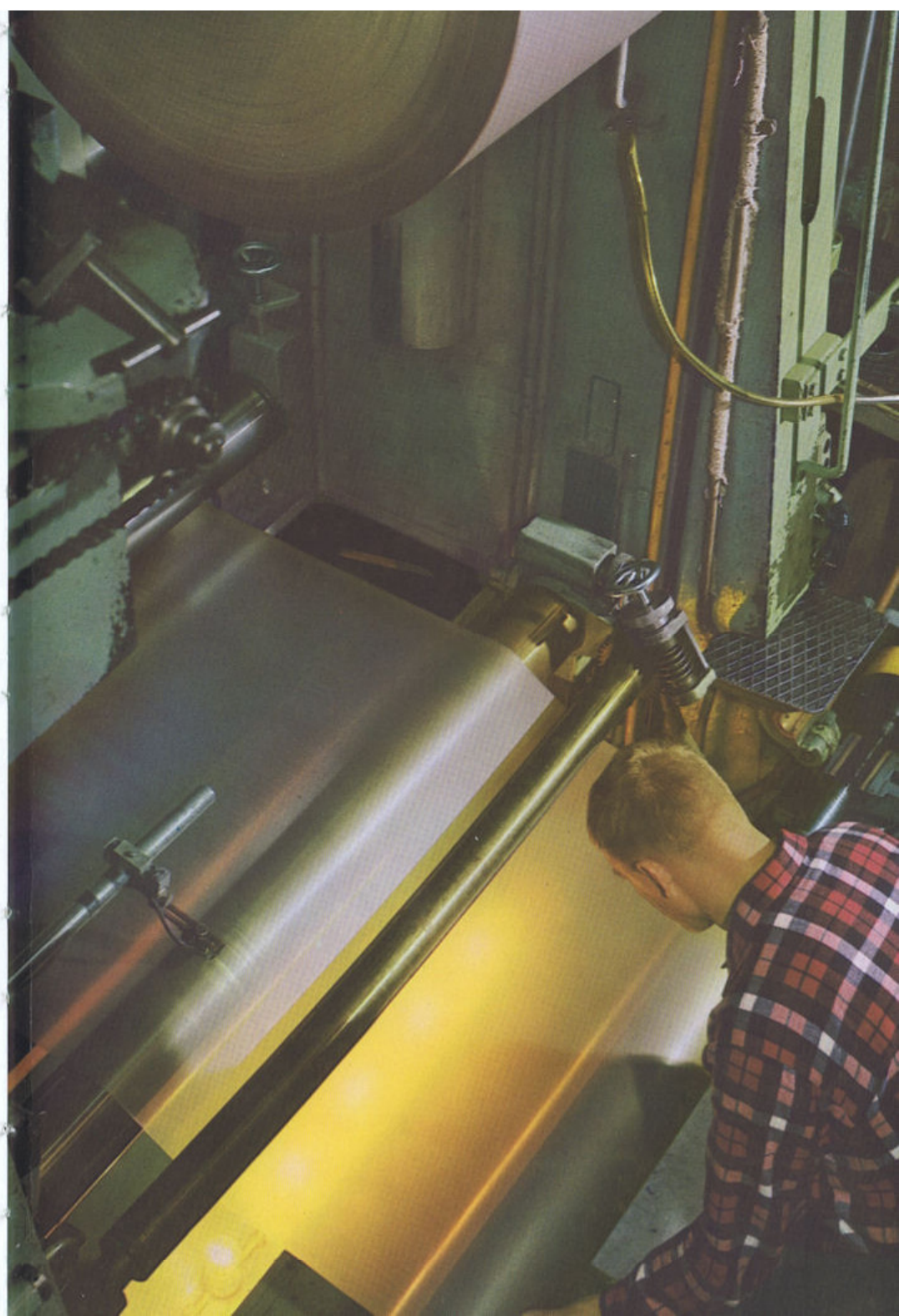

set ovat kooltaan kuitujen ja molekyylien välimailloilla. Kun sitten pa-
peri tulee ulos koneesta kuivapään rullalle, se on niin ohutta, että sen
paksuus ilmaistään millimetrin tuhannesosina, mikroneina. Se on
silloin ohuinta, tiheintä ja puhtainta paperia, mitä yleensä voi olla
olemassa, ja sen valmistuksen yhteydessä on jouduttu kuluttamaan
sen painoon verrattuna noin 2000-kertainen määrä tarkoin puhdis-
tettua, ionitonta vettä. Kun se vielä puristetaan kalantereissa, joiden
viivapaine on 750 kg/cm, sen tiheys ylittää lukeman 1,2. Siitä tulee
vielä sileämpää ja ohuempaa. Tehtaassa voidaan valmistaa laatuja,
joiden paksuus on vain 0,005 mm, laboratorioskoneissa päästään
aina 0,004 mm:iin. Kaupallisesti ja käytännössä tärkeimmät laadut
ovat noin 0,01 mm:n vahvuisia.

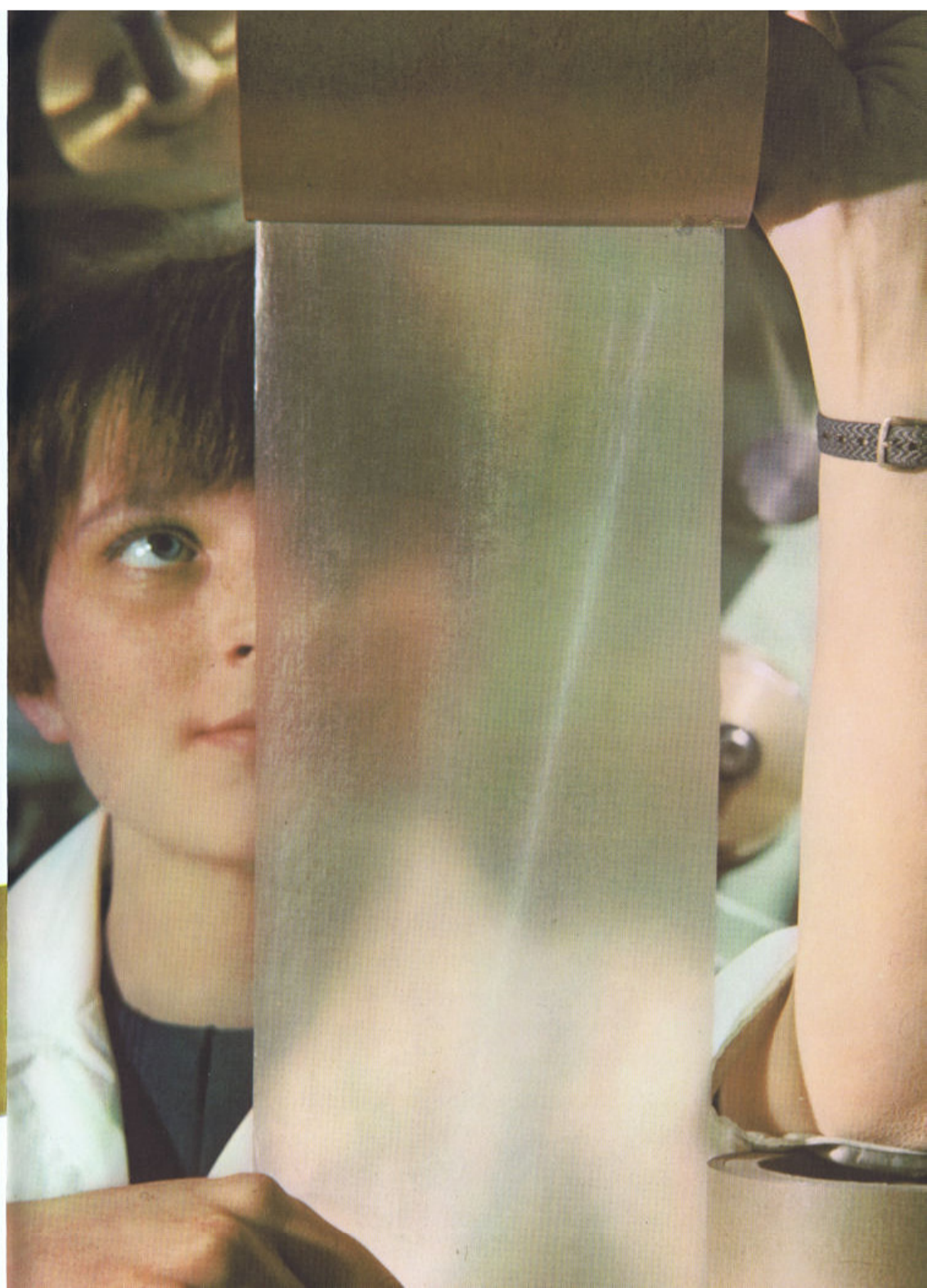
Mutta mitä vähemmän tilaavieviksi kondensaattorien valmistajat joutuvat suunnittelemaan konstruktionsa — ja tekninen kehitys nykyisin kulkee siihen suuntaan — sitä suuremman merkityksen saavat erittäin ohuet laadut. On olemassa kondensaattoriparistoja, joissa paperin paino lasketaan tonneina. Jonkin kymmenen prosentin tilansäästö on silloin erittäin merkitsevä.

Kondensaattorin merkitys sähkötekniikassa on suunnilleen sama kuin säännöstelypadon vesivoimatekniikassa. Nykynäkymien mukaan ei kehitys tule tekemään kondensaattoria tarpeettomaksi. Nykyisin ei myöskään tunneta paperia parempaa eristysmateriaalia. Näin ollen on syytä uskoa, että paperi tulee säilyttämään merkityksensä tässä yhteydessä. Läheinen yhteistyö sähköteollisuutta edustavien asiakkaiden

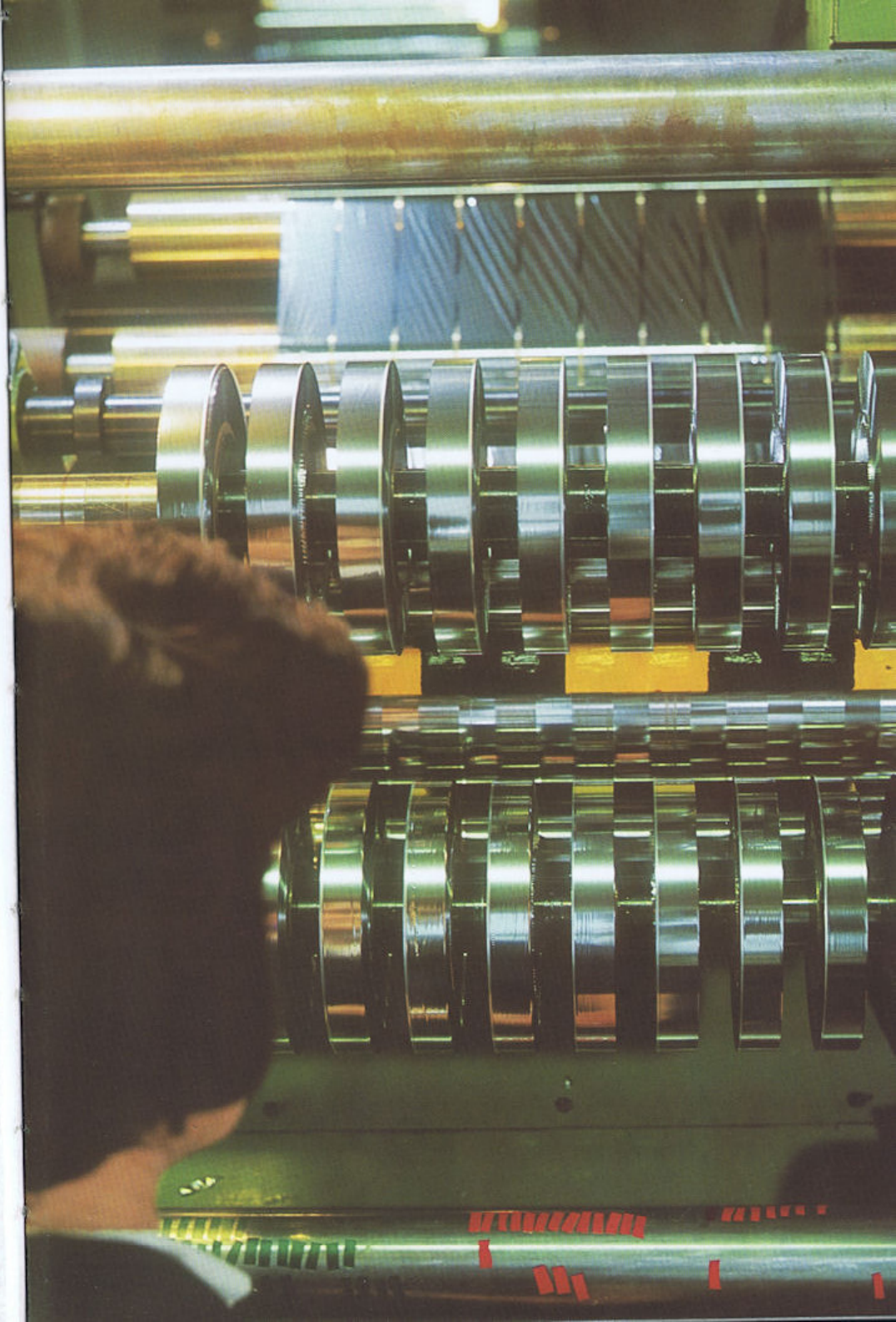

kanssa on kuitenkin takeena siitä, että Tervakoskella ollaan aina tietoisia kehityslinjoista ja tutkimustuloksista. Tehtaan oma tutkimusosasto työskentelee alituisen intensiivisesti kehittääkseen itse tuotetta sekä perinteellisin että kokeellisin menetelmin. Kun esim.

Kondensaattoripaperi voi olla sileää ja läpikuultavaa kuin silkki, mutta suunnattoman paljon ohuempaa.

ruvettiin metalloimaan kondensaattoripaperia tiettyihin erikoistarkoituksiin, oltiin heti myös valmiita kokeilemaan, mitä uusia etuja ohuen muovikalvon metalloiminen voisi tuoda kondensaattoritekniikkaan. Molemmista tuli tietyissä rajoissa elin- ja kehityskelpoisia tuotteita, joskaan niillä määrällisesti ei ole suurempaa merkitystä. Kondensaattoripaperien voidaan sanoa olevan kehittyneimpiä yksilöitä sähkötekniikan eristyspapereiden perheessä. Muista voidaan mainita kaapelipaperi, joka on hieman paksumpaa eikä niin pitkälle viedyn valmistusprosessin tulos kuin kondensaattoripaperit. On kuitenkin lähes mahdotonta määrittellä karkeamman kondensaattoripaperin ja hienoimman kaapelipaperin välistä eroa muuten kuin tiettyjen mittalukujen avulla — eikä se ole tarpeellistakaan.

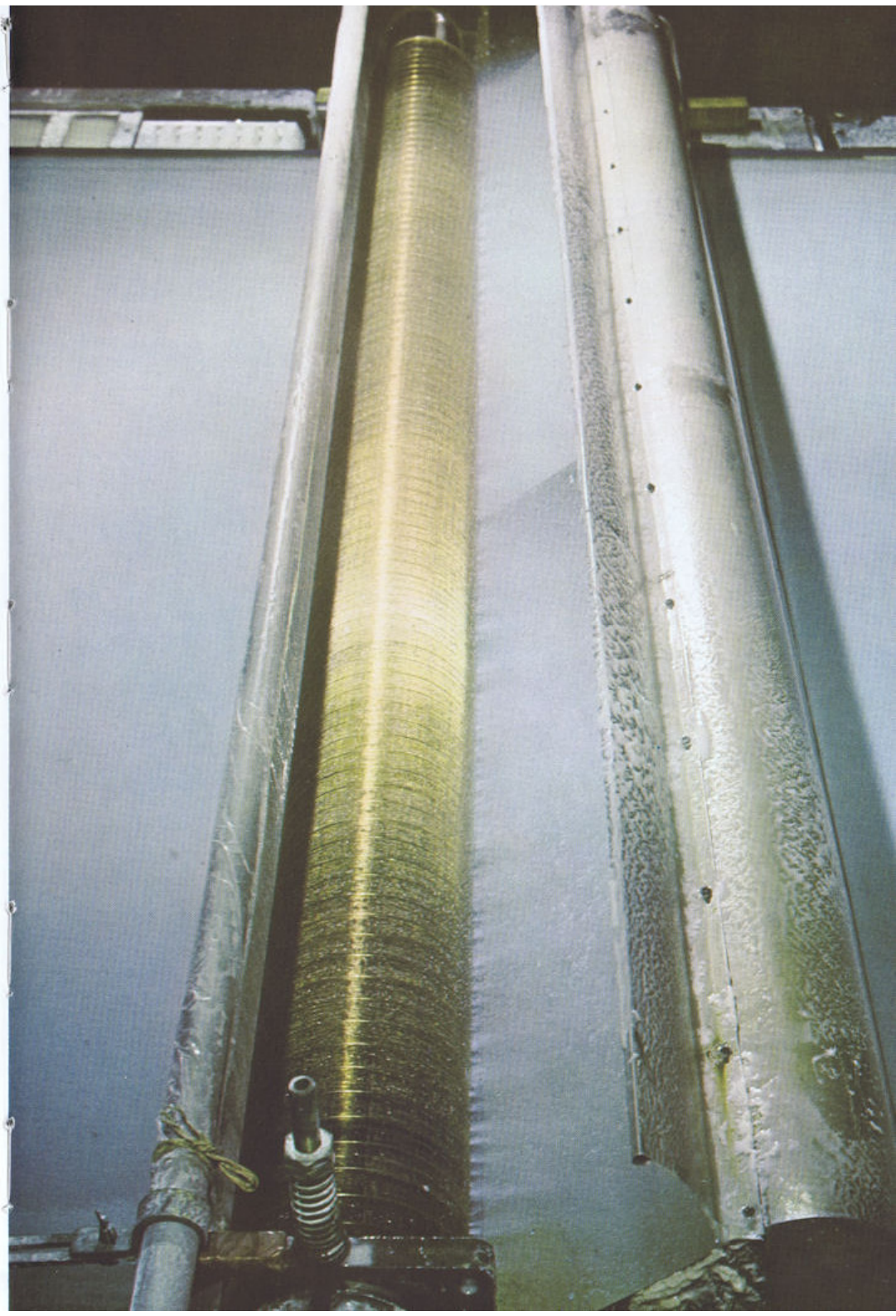

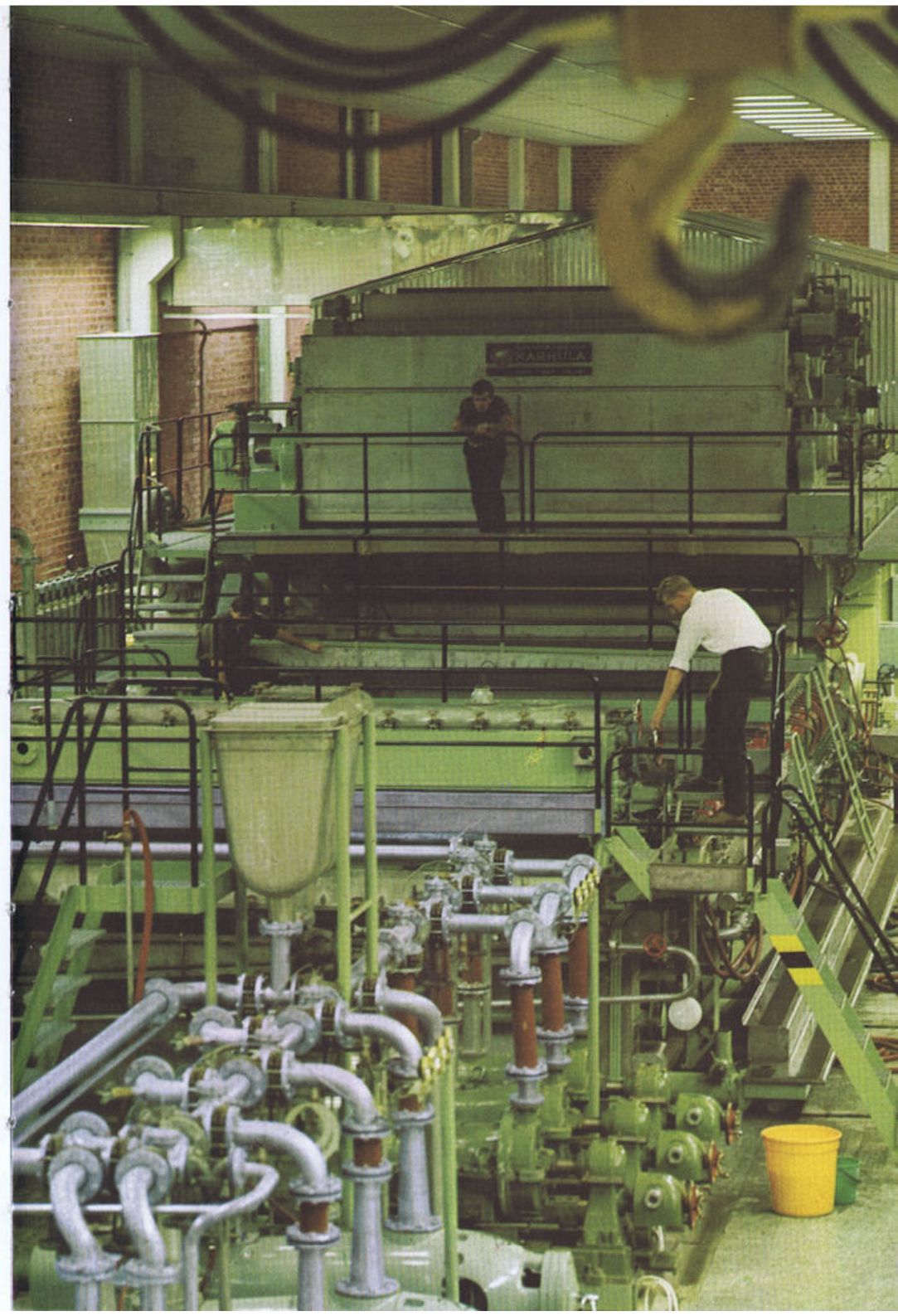

Savukepaperi on tavallaan yhtä hieno tuote kuin kondensaattori-paperikin, jossakin mielessä ehkäpä hienompikin. Se valmistetaan lumpusta tai pellavarohtimista, ts. tekstiilikuiduista, kaiken hienon paperin perinteellisestä raaka-aineesta, joka ei kellastu valon vaikutuksesta. Kun vertaa häikäisevän valkeata, silkinohutta savukepaperia lumppuvaraston vähemmän herkullisiin näkymiin ja tuoksuihin, maallikkokin varmasti vakuuttuu valmistuksen puhdistusprosessin perusteellisuudesta.

Juuri savukepaperi muuten oli Tervakosken ensimmäinen edustaja maailmanmarkkinoilla. Ensin tsaarinajan Venäjän »paperosseissa», joissa silloisen ja sikäläisen tavan mukaan oli pitkä paperi-imuke ja tupakan kääreenä itsestään sammuva paperi. Sitten lähdettiin sekä

lähi-idän että lännen markkinoille, joilla paperin laadulle ja ominaisuuksille asetettiin mitä moninaisimpia vaatimuksia. Aina toiseen maailmansotaan saakka savukepaperi oli Tervakosken tärkein tuote. Kun lumpun saanti — enin osa tuli Baltian maista — silloin lakkasi, ja kun toisaalta kotimaista sulfaattiselluloosaa oli riittämiin, oli luonnollista että kondensaattoripaperi sai tärkeimmän osan. Tervakoskella ei tätä käännettä nykyisin suinkaan valitella. Toisaalta kuitenkin tajutaan tapahtuman ehkä syvällisin opetus, tietoisuus siitä kuinka nopeasti ja kertakaikkisesti jonkin yrityksen elinehdot ja tuotantotedellytykset saattavat muuttua. Mitä savukepaperi oli eilen ja kondensaattoripaperi tänään, sen tilalla on huomenna ehkä jotakin muuta. Tämän unohtaminen merkitsee tuudittautumista petolliseen turvallisuuden tunteeseen.

Tervakoski on yksi niistä harvoista paperitehtaista, joissa yhä osataan tehdä — ja myös tehdään — paperia käsin. Käsitehdas on sitä paitsi hiljattain uusittu ja tehty todelliseksi nähtävyydeksi. Osittain siksi, että se sopii erinomaisesti näytettäväksi vieraille, jotka ovat kiinnostuneita paperinteon ja kulttuurin historiasta, vielä enemmän kuitenkin siksi, että käsinvalmistus vielä toisen maailmansodan jälkeisiin vuosiin saakka oli kaikkea muuta kuin museotoiminnan harjoittamista. Suomen Pankin suurempiin seteleihin käytetty paperi tehtiin nimittäin käsityönä Tervakoskella.

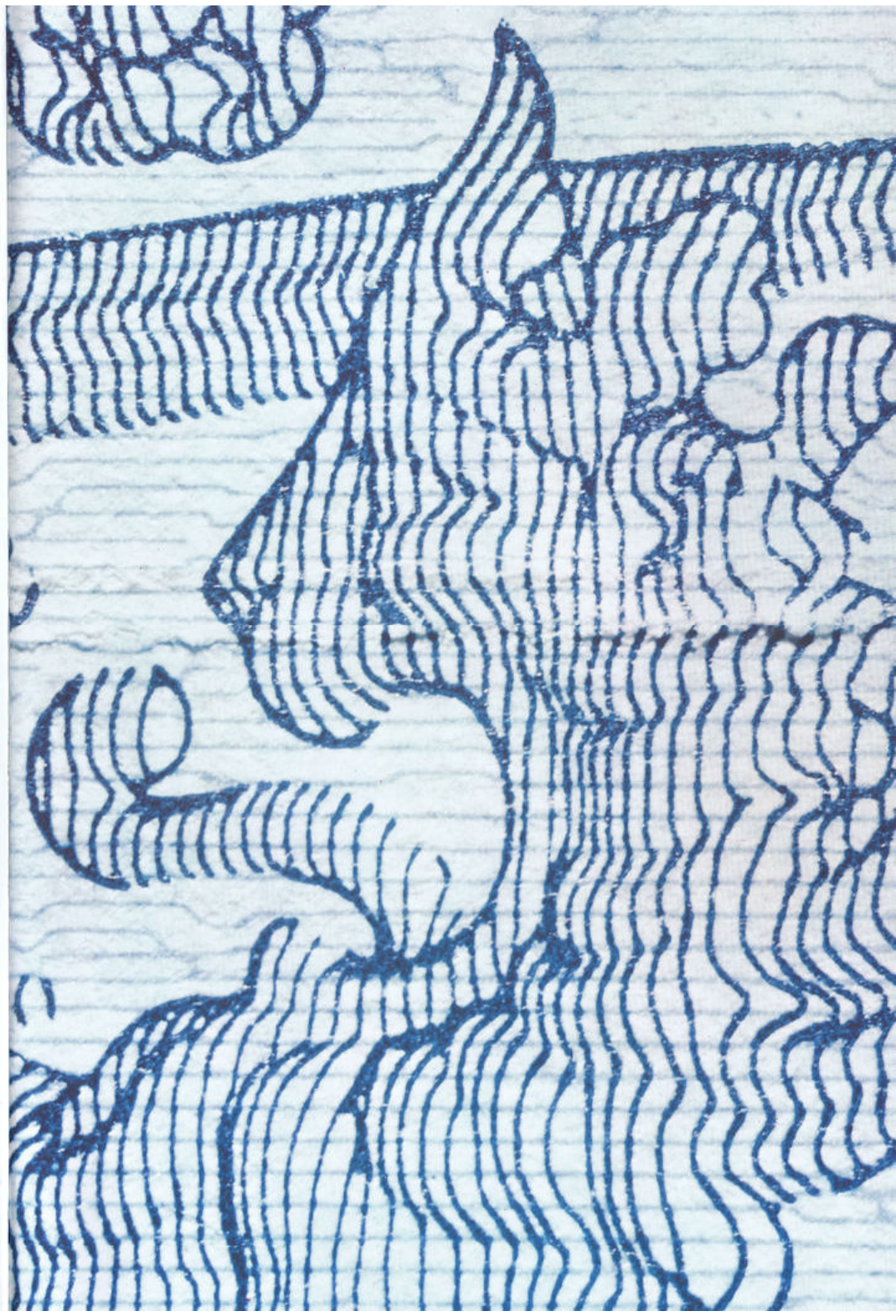
Käsintehty setelipaperi on sen laatutason eräänlainen huipentuma, josta on tullut yrityksen ja sen tuotepolitiikan tunnusmerkki. Setelipaperi merkitsee korkeimman luokan laatupaperia, mitä tulee painokelpoisuuteen ja kestävyYTEEN.

Sen valmistus käsityönä johtui toisaalta suurten setelien rajoitetuista painosmääristä, toisaalta tiukasta laaduntarkkailusta. Jokaista suhteellisen pientä, käsintehtyä arkkia saatettiin ennen hyväksymistä tutkia tarkoin minuuttikaupalla.

Nykyisin tehdään myös suurimpien setelien paperi koneellisesti. Valmistuksen tarkkuus riittää hyvin takaamaan tasaisen ja korkean laadun. Raaka-aineena käytetään lumppua, ja paperi saa käsittelyn, jonka tarkoitus on tehdä siitä mahdollisimman sitkeää, kulutusta kestäväää ja samalla likaantumaton.

Oleellinen seikka, joka puolusti setelipaperin valmistusta käsin oli, että tällöin paperiin voitiin tehdä ns. vesileima. Itse leimasin, joka kiinnitetään käsimuotin hienometalliverkolle, on yksinkertaisimmassa

muodossaan metallilangasta tehty ornamentti tai kuvio, mutta se voi olla myös — kuten oheisessa näytearkissa — muotokuva, joka on pakotettu verkkoon. Se voidaan tehdä myös valamalla teräslevyyn kaiverrettuun kuvioon. Valos kiinnitetään muottiin erittäin ohuella metallilangalla. Kun muotti käytetään massa-ammeessa, kyypissä, ja nostetaan ylös sisältönään hienojakoista lumppumassaa, massa pakenee veden mukana kuvion kohoavista kohdista, tehden paperin ohuemmaksi niiltä kohdin. Jatkokäsittelyssä arkki kovettuu, kuivuu, siliää jne. ja leima jää lähtemättömästi arkkiin.

Koneessa tehdyn setelipaperin vesileimaus tapahtuu nykyisin siten, että kuvio kiinnitetään verkkopäällysteiseen lieriöön (egutööriin),

joka on koneen varsinaisen viiraosan perässä. Menetelmä ei ole ihan yhtä juhlallinen mutta käytännöllisempi. Ja tuloksena on aito vesileima, periaatteessa samalla tavalla syntynyt kuin käsinvalmistuksessa ja yhtä pysyvä. Sitä ei pidä sekoittaa savukepapereissa tavattiin kuviointeihin, jotka eivät säily vedessä. Ne tehdään kiillotuksen yhteydessä kuviotelalla, ts. kuvio puristetaan paperiin tämän jo ollessa valmista. Käsintehtyä, vesileimattua paperia tehdään nykyisin yleensä tilauksesta eräisiin erityistarkoituksiin: osakekirjoja, muita arvopapereita, arvohenkilöiden yksityisiä kirjepapereita yms. varten. Kysyntä on riittävän suuri puolustamaan käsityön säilyttämistä. Ja, kuten sanottu, vieraille se on kiinnostava tutustumiskohde.

Ohkopainopaperi ja raamattupaperi ovat setelipaperin ohella ainoat Tervakosken tuotteet, jotka on tarkoitettu painopapereiksi. Samalla ne ovat ohuimmat graafisen teollisuuden käyttämät painopaperit. Maallikko voi vain aavistaa, mitä merkitsee se, että paperin on oltava äärimmäisen ohutta mutta samalla läpikuultamatonta sekä lisäksi painamisen kestävä. Raamattupaperi on ohkopainopapereista vanhin, pääasiassa lumppumassasta tehtävä tuote. Sen on kestävä, ahkera käsittely ja säilytettävä valkoisuutensa periaatteessa ikuisesti. Varsinainen ohkopainopaperi on sen nuorempi sukulainen, joka valmistetaan pääasiassa sulfiittimassasta. Se on kestävä ja joustavaa painokoneissa ja soveltuu erittäin hyvin käytettäväksi esim. lehtien lentopostipainosten valmistukseen, jotka ovat yleistyneet eri puolilla

Valmiina vientiin: 25 kiloa painavaan puulaatikkoon mahtuu peräti 543 kiloa kondensaattoripaperia. Se on niin painavaa, että uppoaa vedessä.

maailmaa. Tavallista lentopostipaperia voitaneen pitää ohkopainopaperin muunnoksena. Vaikka sitä enimmäkseen käytetäänkin kirjeenkirjoitukseen, sillä on ohkopainopaperin ominaisuuksia, joita tarvitaan esim. lentopostikuorien painatuksessa.

Hiljipaperin voidaan katsoa sijoittuvan ohkopainopaperin ja tavallisen silkkipaperin välimaille. Siitä on kaksi pääversiota riippuen siitä onko karbonoinnin kestettävä useampia käyttöjä vai vain kertakäyttö. Molemmissa tapauksissa on raakapaperin oltava riittävän sitkeätä kestääkseen kirjasimien iskut tai käsin kirjoittamisen sekä samalla tarpeeksi joustavaa mahdollisimman terävän jäljennöksen aikaansaanmiseksi.

Edellä on mainittu Tervakosken tavallisimmat tuotteet, sen asiakas-

piirissä useimmin esiintyvät käyntikortit. On myös muita, vielä pitemmälle erikoistuneita laatuja, jotka tehdään »räätälintyönä» tarkoin määriteltyihin tarkoituksiin. Neljä viidesosaa tuotannosta menee vientiin.

Tervakosken asiakaspiiriä eivät muodosta suuret, tunnetut paperinkuluttajat, vaan teollisuuslaitokset ja muut yritykset, joiden kanssa Suomen puunjalostusteollisuus on vähän tai ei lainkaan tekemisissä. Mutta juuri nuo teollisuudenalat ovat useimmiten teollistumisen ja hyvinvoinnin tienraivaajia. Vaikka Tervakosken tuotanto ei määrällisesti olekaan suuri, se on mukana viemässä eteenpäin teknistä edistystä ja yleisen hyvinvoinnin kehitystä. Siksi Tervakosken nimi onkin tullut tunnetuksi suurimmassa osassa maapalloamme.

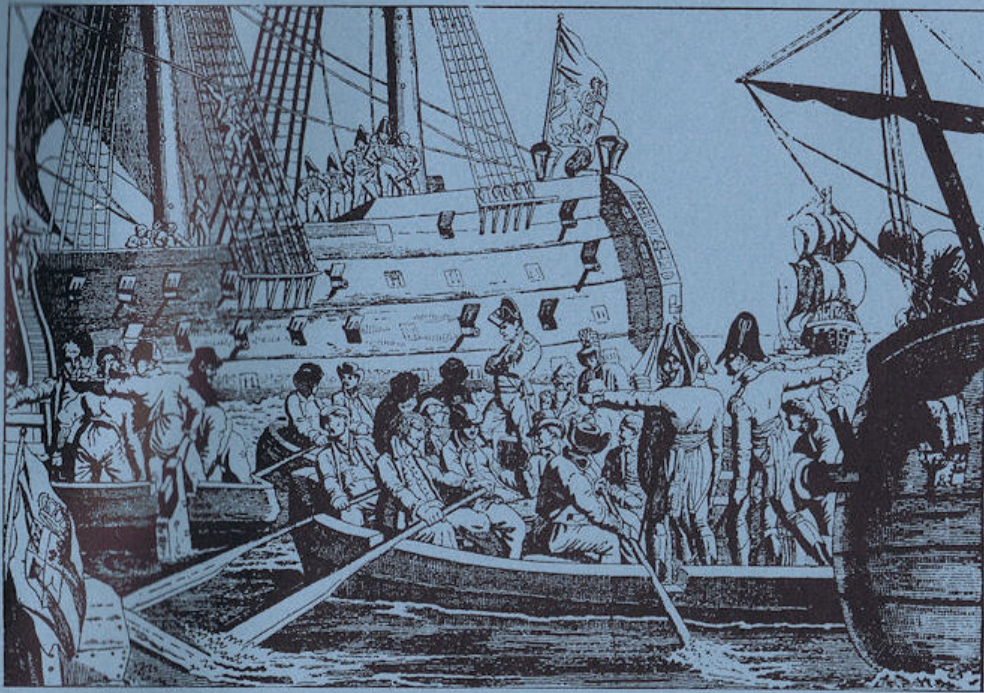
1818-1968

Seuraavassa esitetään toisaalta hyvinkin suppea katsaus Tervakoski Osa-
keyhtiön historiaan, toisaalta muutamia seikkaperäisempiä yksityiskohtia
tapahtumista, jotka tavalla tai toisella liittyvät siihen. Kappaleiden joh-
dantona olevat maailmanhistorian tapahtumat ovat mukana vain siksi,
että niiden avulla on helpompi paikallistaa Tervakosken tapahtumat
ajallisesti, liittää ne 19. ja 20. vuosisatojen yleisesti tunnettuihin tapah-
tumiin.

Tervakosken paperitehdas perustettiin vuonna 1818, ja se aloitti toimintansa vuonna 1820 paperimestarin ja 3 miehen voimin. Kaikki valmistus tapahtui käsityönä. Omistaja vaihtui ensimmäisen kerran 1839. Ensimmäisen paperikoneen piti tulla vuonna 1850, mutta se upposi laivan mukana meren syvyyksiin Ruotsin rannikon edustalla. Uusi kone tilattiin, ja se otettiin käyttöön 1853. Toinen varsinainen omistajanvaihdos tapahtui vuonna 1854 ja kolmas vuonna 1856. Tehtaan hienopaperinvalmistus saavutti ensimmäisen voittonsa, kun vuoden 1858 uusi raamattu painettiin Tervakosken paperille. Vuonna 1860 painettiin ensimmäiset suomalaiset setelit käsintehdylle Tervakosken paperille. Tulipalo tuhosi tehtaan 1863. Jälleenrakennettu tehdas sai uuden paperikoneen jo 1864. Savukepaperin valmistus alkoi 1866, ja sitä alettiin viedä suuria määriä Venäjän markkinoille. Vuonna 1867 Tervakoski sai ensimmäisen hopeamitalinsa Pariisin maailmannäyttelyssä. Seuraavana vuonna tuli toinen paperikone, ja pian sen jälkeen alkoi tehtaan toisen erikoisuuden, silkkipaperin valmistus. Vuoden 1882 Moskovan näyttelyssä tehdas sai korkeimman kunniamaininnan. Vuonna 1889 Tervakoskesta tuli virallisen asiakirjapaperin valmistaja, sittemmin ainoa maassamme. Vuoden 1900 Pariisin maailmannäyttelyssä tehtaan tuotteet voittivat kultamitalin. Vuonna 1905 otettiin käyttöön kolmas paperikone, mutta samalla herätettiin henkiin käsintehdas, jossa valmistettiin setelipaperia Suomen Pankille. Vuonna 1908 alkanut laskusuhdanne

jatkuu ensimmäisen maailmansodan syttymiseen saakka 1914. Varsinaisia sotavuotia seurasi Suomen itsenäisyysjulistus ja vapaussota. Venäjän markkinoiden sulkeutuminen moniksi vuosiksi merkitsi sekä viennin tyrehtymistä että lumpun saannin lakkaamista. Vuonna 1921 tuli Suomen Pankista yksi Tervakosken omistajista, ja 5 vuoden kuluessa se hankki osake-enemmistön yrityksessä. Uusien tuotteiden, lähinnä hiilipaperin ja kondensaattoripaperin valmistus alkoi samaan aikaan. Tervakoski oli kuitenkin jäänyt jälkeen teknisestä kehityksestä, mikä aiheutti suuria vaikeuksia maailmankriisin aikana seuraavan vuosikymmenen vaihteessa. Vuonna 1932 alkoi uusi laajentumisen kausi, jonka kuluessa saatiin käyntiin kaksi uutta paperikonetta, kumpikin edeltäjiänsä suurempia. Käynnistysvuodet olivat 1934 ja 1937. Toisen maailmansodan päätyttyä kehitys nopeutui huomattavasti, samalla kun kotimainen paperikoneiteollisuus kehittyi toimituskykyiseksi. Kolme uutta, kotimaassa valmistettua konetta asennettiin vuosina 1948, 1951 ja 1954. Vuonna 1960 valmistui laboratorikonetta, jota käytetään pääasiassa tehtaan tutkimustoiminnassa. Viimeisin laajentumisen kausi on käsittänyt 1960-luvun, jolloin on hankittu yhdeksäs, kymmenes ja yhdestoista paperikone. Ne ovat keskenään yhtä suuria mutta suurempia kuin yksikään aikaisemmista. Asennusvuodet olivat 1961, 1962 ja 1967. Tehtaan täyttäessä 150 vuotta henkilökunta käsittää noin 1.600 henkilöä, vuosituotanto nousee 11.000 tonniin ja tuotannon myyntiarvo noin 40 miljoonaan markkaan.

1818

Vuonna 1818, jolloin Tervakosken tehdas perustettiin, Napoleon Bonaparte istui St. Helenan saarella jo neljättä vuotta. Ranskan miehitys jatkui, ja sen entisten vastustajien — Venäjän, Itävallan, Ison-Britannian ja Preussin — muodostama ns. Pyhä Allianssi oli jo hajoamaisillaan. Vapaamielisten aatteiden ja taantumuksen taistelu jatkui. Englanti eli synkimpiä kausiaan, mm. Habeas corpus-laki kumottiin. Espanjan ja Portugalin eteläamerikkalaiset siirtomaat aloittivat vapautumisen emämaistaan. Pohjois-Amerikassa jatkui suuri muuttoliike länteen, intiaanit oli karkoitettu Indianaan, Mississippiin, Illinoisiin ja Alabamaan.

Suomessa oli valmistettu paperia jo 150 vuotta ennen Tervakosken tehtaan perustamista. Mutta vain pieniä määriä — noin 100 riisiä kuukaudessa. Kysyntä tyydytettiin tuonnilla Ruotsista, kunnes Suomi vuonna 1809 joutui Venäjän vallan alaisuuteen. Venäjän paperiteollisuus oli kehittymätöntä.

Entisenä valtion virkamiehenä tiesi Tervakosken tehtaan perustaja, kamarineuvos Gustaf Georg Nordenswan, että paperista oli puutetta, ennen kaikkea hallinnon piirissä. Hänen anomuksensa tehtaan perustamiseksi saikin suojean vastaanoton. Maaliskuun 12. päivänä 1818, vain neljä kuukautta anomuksen jättämisestä, Keisarillinen Senaatti myönsi Nordenswanille oikeuden harjoittaa paperin valmistusta tiluksillaan, jotka käsittivät lähes 3000 hehtaaria seitsemän peninkulman päässä pääkaupungista, Tervakosken rannalla.

Tervakosken tehtaan perustaja, kamarineuvos Gustaf Georg Nordenswan. Oikealla 12. 3. 1818 päivätty Keisarillisen Senaatin päätös, jolla Nordenswanille myönnetään tehtaan perustamisoikeus. Seuraavalla aukeamalla vuodelta 1804 peräisin oleva kartta, joka esittää Tervakoskea ympäristöineen.

Tehtaan alkuvaiheista emme tiedä paljon. Se paloi vuonna 1863, jolloin sen kaikki asiakirjat tuhoutuivat. Muissa arkistoissa on mainintoja ainoastaan vuosikymmeniä kestäneistä riidoista, jotka aiheutuivat siitä, että naapurimaanomistajat vastustivat Tervakosken joen patoamista vesivoiman talteenottamiseksi. Pitkälliset oikeudenkäynnit ja muut omaisuuksien aiheuttamat huolet vaativat suurimman osan vanhan Nordenswanin ajasta ja tarmosta. Kuitenkin vuonna 1839, jolloin hän luovutti tehtaan pojalleen, sen tuotanto oli kolme kertaa niin suuri kuin koko maan paperintuotanto silloin, kun tehdas perustettiin. Poika Georg, hänkin virkamiehen koulutuksen saanut, ei juuri menestynyt liikkeenjohtajana. Hänen ansiostaan tosin tehdas sai ensimmäisen paperikoneensa ja ajanmukaiset laitteensa, mutta

... som i affeende
 ä underförling om Skönfals
 tets beprafferhet samt huruvida
 uppdränning eller skada genom
 anläggningen orsakas händel
 hvar eller Landshöfdingen i rå
 net med införtradt underdala
 nigt utlåtande öfver samme
 anförning inkommit. Gifven
 uti Kjöperliga Senaten för
 Finland och Dets Oeconomie
 Departement i Åbo, den 12.
 Martii 1818.
 Hans Kjöperliga Majestät har i Näm
 der lätit denna undantänliga anför
 ning med der till hörande handlingar
 sig föredragas; och som Schanden ä
 galagt sig äga rättighet till Skönf
 llet och derinvid varande jorck samt
 i Synens utredt är att genom den
 löste anläggningen något icke
 fördelas eller uppdränninga skador
 att befara, afven som icke eller
 för Underbyggare eller de för
 försen anlaggade Vattverck;

Lumppekuitti, jollaisia paperitehtaan »lumppekommisariat» antoivat lumpun vastaanoton yhteydessä ja joita sitten voitiin käyttää veroja maksettaessa.

tällöin hän velkaantui niin pahasti liikeyritykselleen, kauppias Bengt Carl Steniuselle, että hän vuonna 1854 joutui luovuttamaan tälle sekä tehtaan että tilukset.

Tehtaan koosta tiedämme mm. että 1830-luvun lopulla sen palveluksessa oli parikymmentä henkilöä ja se kulutti 70—80.000 kiloa lumpua vuodessa. Koneellisen paperinvalmistuksen alettua 1850-luvun alussa lumpun kulutus oli kasvanut yli kolminkertaiseksi. Lumpun kerääminen tapahtui tavallisesti siten, että kruununvoudit ja henkilökirjurit antoivat kuuluttaa kirkoissa, että paperitehtaiden »lumppekommisariat» tulivat olemaan läsnä veronkanto- ja muissa tilaisuuksissa ostaakseen lumpua kerääntyneeltä rahvaalta. Komissaari antoi maksuksi painetun kuitin, jonka sitten kruununvoudit otti rahana

Kaksi lumpunkerääjää 1800-luvun puoliväliltä, jalasjärveläiset Kanamäen veljekset Iiska ja Joonas.

vastaan veronmaksun yhteydessä. Tästä tietenkin seurasi, että paperitehdas suoritti varsinaisen maksun kruununvoudeille. Mutta vuonna 1836 Uudenmaan läänin maaherra syytti lumppekommisaria sala-
kapakan pidosta ja muusta häiriön aiheuttamisesta lumppumarkki-
noillaan ja peruutti heiltä oikeuden olla läsnä yleisissä tilaisuuksissa.
Lumpun tuli sen sijaan luovuttaa suoraan kruunun virkamiehille,
jotka vuorostaan myivät sen paperitehtaalta. Virkamiehistä tuli kuitenkin
tällöin välikäsiä, jotka ostivat halvalla ja myivät kalliilla.
Nordenswan valittiin senaatille ja sai vuonna 1838 maaherran päätök-
sen peruuntumaan.

Tehtaat kilpailivat lumpunostajina koko maassa, erityisesti Viipurin
länissä ja Pietarin ympäristössä, missä lumppukaupalla oli vanha

perinteet. Kulkukauppiat ja vastaavat keräsivät lumpun, jonka sitten ottivat haltuunsa rahtitalonpojat. He lastasivat kärryinsä täyteen loppua ja ajoivat sitten Tervakoskelle tai johonkin muuhun tehtaaseen. Heillä oli omat konstinsa mahdollisimman hyvän hinnan saamiseksi. He esim. kostuttivat lumpun ja sekoittivat siihen villaa, jota tehdas ei oikeastaan halunnut ostaa. Huolellinen lajittelu ja kuivatus oli tarpeen, mikäli haluttiin välttyä itsesytytykseltä usein täyteen ahdetuissa varastoissa.

Lumpusta maksettiin 1—3 mk naulalta (n. 8,5 kg) tehtaan portilla. Hevoskuormaan mahtui tavallisesti noin 60 naulaa, ja rahtia edestakaiselta matkalta Viipuri—Tervakoski laskettiin 40 penniä naulalta. Jos oli kysymyksessä edestakainen Pietarinmatka, rahti oli 50 % korkeampi.

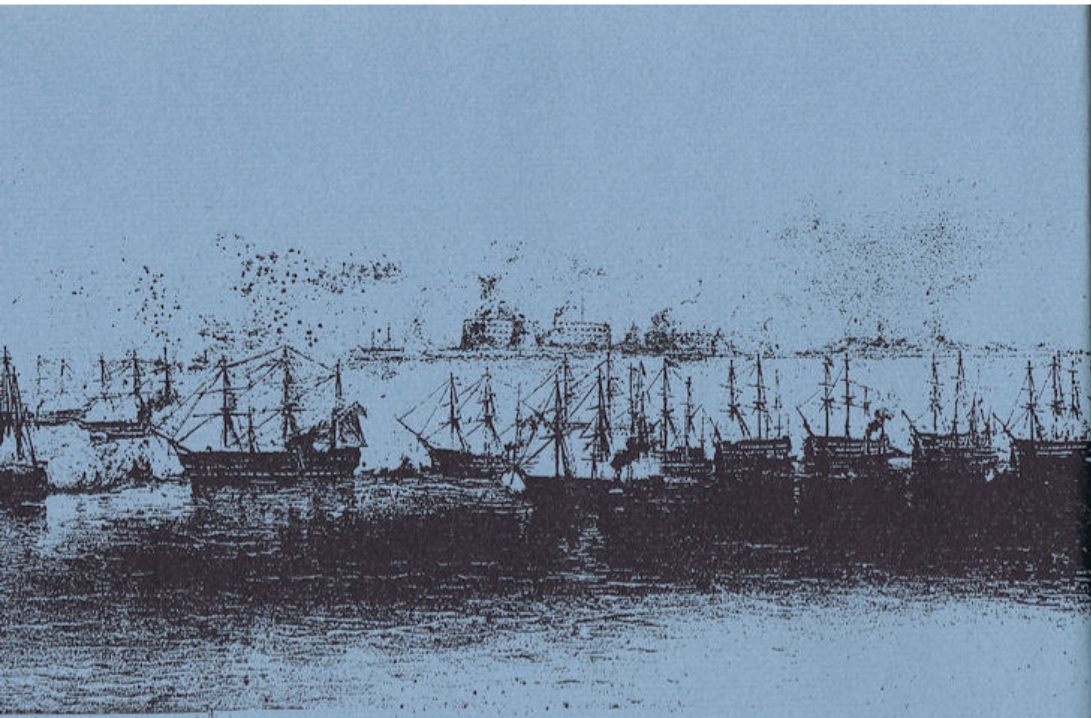

Kun Tervakoski vuonna 1870 sai rautatieyhteyden Pietariin, lumpunsaanti helpottui huomattavasti. Melkoinen osa tosin tuli yhä ympäristön pienemmiltä lumpunkerääjiltä ja kaikenlaisilta kiertelevilta alan yrittäjiltä. Mutta rautatien ja yleensäkin kuljetusolojen kehitys loivat edellytykset myös lumppukaupan kehittymiselle. Sekä Helsinkiin että Pietariin syntyi kauppahuoneita, jotka erikoistuivat lumppukauppaan ja ostivat ja myivät vuosittain miljoonia kiloja.

1800-luvun lopulla Tervakosken lumpunkulutus oli säännöllisesti yli miljoona kiloa vuodessa, ja vuosisadan vaihteessa se oli noussut noin 1,5 miljoonaan. Lajittelun ym. hoitivat naiset, joita oli tavallisesti 70—80, joskus jopa 200. Näille naisille alettiin ensimmäisinä suorittaa työhygienisiä tarkastuksia. Tulos oli omalaatuinen, mutta samaan tulokseen lienee päädytty monilla tahoilla maailmaa. Lumput sisältävät mitä moninaisimpia epäpuhtauksia, ja niissä on varmaankin miljardeja tautibakteereja. Mutta ainoa tauti, jonka lumput tuntuvat aiheuttavan noissa naisissa, on ns. lumppukuume, jota esiintyy uusissa työläisissä. Ensimmäisinä viikkoina he kärsivät väsymyksestä, päänsärystä, viluntunteesta, pahoinvoinnista ja lievästä kuumeesta. He joutuvat ehkä pysyttelemään muutamia päiviä vuoteessa. Tauti menee nopeasti ohi, eikä siitä ole muita seurauksia kuin huomattavasti lisääntynyt vastustuskyky kaikenlaisia sairauksia vastaan.

Muuan ammattientarkastaja, joka vuonna 1905 tutki lumppujen parissa työskentelevien naisten työoloja, mainitsee asiaa koskevassa kirjoituksessaan, että noista naisista itsestään tuntui kuin he olisivat saaneet jatkuvan terveyden palkkioksi likaisesta ja pölyisestä työstään.

Samanlaisia kokemuksia on saatu useilla tahoilla, mm. Saksassa ja Englannissa. Mitään tieteellistä selitystä tai vahvistusta asialle ei kuitenkaan ole saatu.

Vuonna 1854 piirittivät Sevastopolin linnoitusta Krimillä sekä ranskalais-englantilais-sardinialaiset joukot, jotka olivat nousseet maihin Krimille, että ranskalais-englantilainen laivasto-osasto. Linnoitus antautui yhdentoista kuukauden ankarien taistelujen jälkeen. Tämä oli draamaattisin hetki ns. Kriminsodassa, joka syttyi Venäjän vaadittua vapaata pääsyä Välimerelle. Vaatimus oli naamioitu siten, että Venäjä halusi esiintyä Turkin valtakunnassa elävien kristittyjen suojelijana. Ranska ja Englanti asettuivat Turkin puolelle. Sotatoimet koskettivat Suomeakin sikäli, että brittiläinen laivasto-osasto — historian ensimmäinen höyrykäyttöinen — purjehti Itämerelle ja Suomenlahdelle ja piiritti sekä Bomarsundia Ahvenanmaalla että Viaporin edustalla.

A. F. Wasenius ja Leonard Borgström, jotka yhdessä omistivat suurimman osan Tervakosken tehtaasta vuodesta 1856 1900-luvun alulle saakka. Wasenius kuoli 1903, Borgström 1907.

Vuoteen 1870 saakka, jolloin Riihimäen—Pietarin rautatie avattiin, idästä tulleet lumpunkuljettajat veivät paluumatkallaan Tervakosken tuotteita Venäjälle. Edestakainen Pietarin-matka oli rasittava, ja rahtimiehet vaativatkin mielellään osan palkasta ennakkona, ennenkuin lähtivät matkaan. Tällöin he joutuivat kuitenkin sitoutumaan useampiin matkoihin.

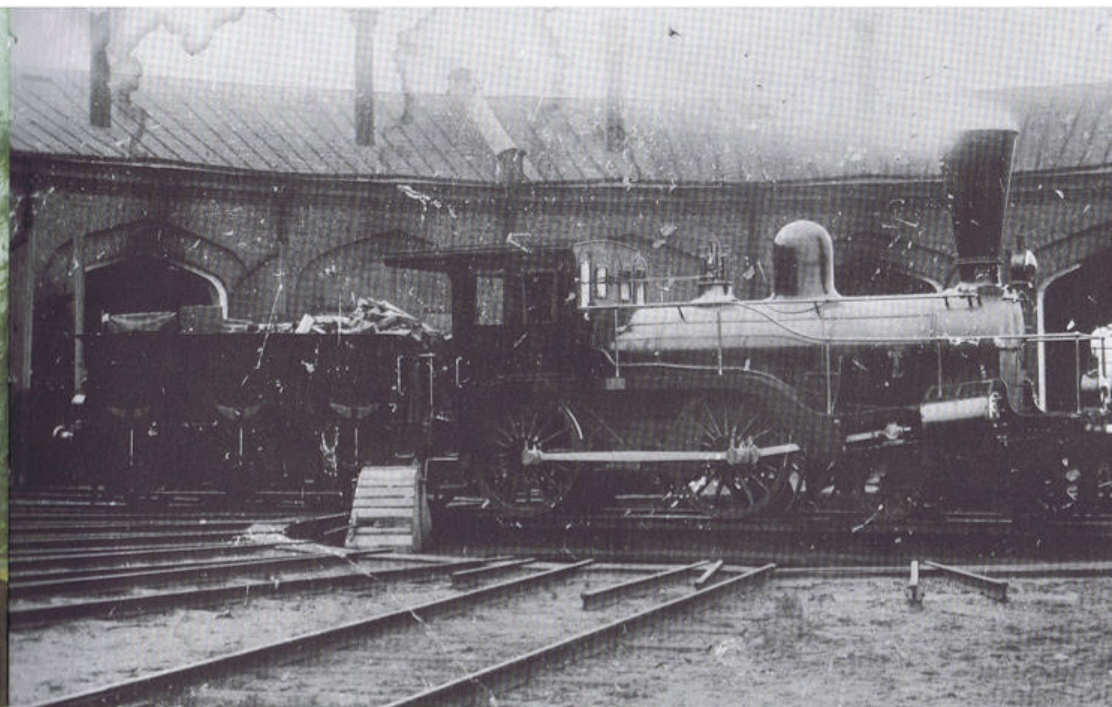
Hevosajoneuvo oli toisaalta ainoa kulkuväline, joka oli käytettävissä raskaiden koneenosien ym. kuljetukseen. Ensimmäinen paperikone, joka saapui Englannista joulukuussa 1852, saatiin kuljetetuksi Tervakoskelle vasta seuraavan vuoden helmi- ja maaliskuussa. Yhtä suuret olivat vaikeudet, kun konetta vuosina 1857 ja 1859 täydennettiin hydraulisella puristimella ja uusilla suurilla lumpunkeitimillä. Helsingin kurjat kadut ravistelivat nestepuristinta kuljettavat kärryt

Tämän tyyppisiä hevosrattaita käytettiin lumppujen kuljetukseen Venäjän eri osista Tervakoskelle.

rikki, ja kuljetus keskeytyi korjausta odoteltaessa. Joulukuussa 1857 oli 8 hevosen vetämä suurreki 4 miehen miehistöineen valmiina lum-punkteittimien kuljetukseen, mutta lunta jouduttiin odottamaan helmi-kuun loppuun saakka 1858. Kuljetukset rasittivat suuresti sekä hevosia että ajoneuvoja, ja A. F. Wasenius kirjoitti huhtikuussa 1859 päivätyssä kirjeessään: »Meidän on kestettävä rautatien tuloon saakka, silloin pääsemme hevosten räakkäämisestä keväisin ja syksyisin. Annettakoon eläimille kauraa eikä liian suuria kuormia, silloin kaikki sujuu, ja sulkekaamme silmämme ja korvamme, ettei tarvitse nähdä eikä kuulla, missä kunnossa hevoset ovat takaisin tullessaan.»

Waseniuksen mainitsema rautatie oli Suomen ensimmäinen, Helsingin ja Hämeenlinnan välinen, jonka varrella Ryttylän asema on vain 8 kilometrin päässä Tervakoskelta.

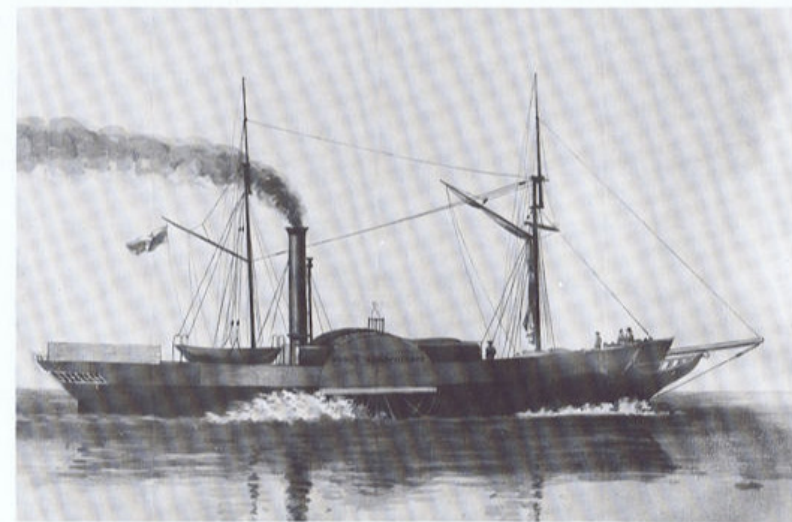
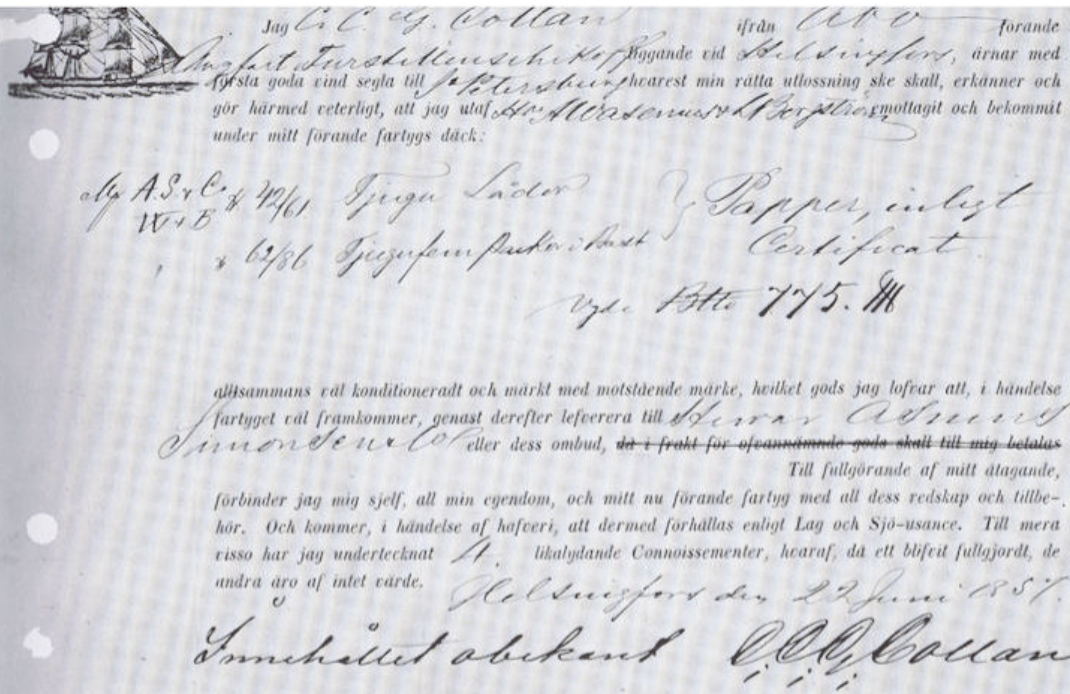
Veturi Lemminkäinen, joka kuljetti ensimmäisen junan Helsingistä Hämeenlinnaan, oli Suomen valtionrautateiden järjestyksessä toinen veturi. Tässä se on Helsingin veturihallin edustalla. Tämä Rautatiemuseolle kuuluva kuva vahingoittui pommituksissa elokuussa 1942, jolloin museo osittain tuhoutui kolmen lentopommin osuttua siihen.

Hämeenlinnalaisen sanomalehti Hämläisen 31.1.1862 julkaisema kuvaus »rautahevon» Hämeenlinnassa saamasta innostuksesta vastaanotosta.

Se valmistui vuonna 1862 ja merkitsi suurta helpotusta yhteyksissä etelään Helsingin suuntaan, joka oli Tervakosken laivaussatama ja pääkonttorin sijaintipaikka. Tiet länteen, myös Suomen omiin rannikkokaupunkeihin, kulkivat tavallisesti Helsingin kautta. Tervakosken tuotteita veivät maailmalle pienet laivat, joilla oli suuri nimi, kuten priki Suuriruhtinas Konstantin, höyrylaiva Nikolai ja siipiratashöyry Ruhtinas Menshikov.

Kun sitten rautatie vuonna 1870 yhdisti myös Riihimäen ja Pietarin, oli yhteys tärkeimmille myyntimarkkinoille turvattu. Vasta markkinakuvan muututtua täydellisesti ensimmäisen maailmansodan ja maantiekuljetusolojen mullistuksen jälkeen kadotti tämä yhdysside suurimman osan merkityksestään.

1857

1857 merkitsi alkuhetkeä yhdelle teollistumiskauden ensimmäisistä kriiseistä. Se alkoi Amerikassa, missä myös orjakysymykseen liittyvät ristiriidat aiheuttivat jännitystä ja rauhattomuutta. Sieltä se levisi vähitellen Eurooppaan, jonka siirtomaavallat olivat suurten huolien pussereuksissa. Englanti yritti kukistaa Sepoy-kapinaa Intiassa ja, yhdessä Ranskan kanssa, ns. Taiping-kapinaa Kiinassa. Edellisessä hyökättiin Delhiin, jälkimmäisessä mihitettiin Peking.

Euroopassa äskettäin heränneet kansallistunteet saavuttivat menestystä. Muun muassa perustettiin ns. Italian kansallisyhdistys. Mieliä alkoi olla kypsä Garibaldin yhtenäistämistyölle. Balkanilla oli levotonta. Turkki ja Montenegro olivat sodassa keskenään ja mestasivat tasapuolisesti ja huolellisesti kaikki sotavangit.

Suomen Pankki sai jo vuonna 1811 rajoitetun oikeuden antaa venäläisiä seteleitä Suomen tarpeisiin. Niitä painettiin sekä Suomessa että ulkomailla, ja myös paperin alkuperä vaihteli. Vuonna 1857 Tervakoski sai Suomen Pankilta ensimmäisen setelipaperitilauksensa. Toimitus ei sujunut aivan vaikeuksitta päätellen siitä, että yrityksen johto jo tuolloin suunnitteli pienen käsitehtaan kunnostamista 10 ja 25 hopearuplan seteleihin tarvittavan paperin valmistamiseksi. Käsitedas oli seisonut ensimmäisen koneen käynnistämisestä saakka. Noita seteleitä ei kuitenkaan koskaan painettu, vaikka pankki useaan otteeseen tilasikin tätä paperia Tervakoskelta. Vuonna 1860 Suomi sai oman rahan, markan, ja Suomen Pankki oikeuden antaa 1, 3, 12, 20, 40 ja 100 markan arvoisia seteleitä. Vain kaksi pienintä seteliä

painettiin kotimaassa, ja paperi tilattiin nyt Tervakoskelta. Vuoteen 1875 saakka Tervakoski oli kotimaisiin seteleihin tarvittavan paperin vakituinen valmistaja mutta vuonna 1875 se hävisi kilpailussa Ruotsin Valtionpankin paperitehtaalle — lähinnä siksi, että paperin käsinvalmistustaito oli joutunut Tervakoskella täydellisesti unohtuksi. Kesti vuoteen 1887 saakka, ennenkuin yhteydet Suomen Pankkiin saatiin uudelleen solmituksi, mutta 21 vuotta myöhemmin ne katkesivat taas koko setelinvalmistuksen siirtyessä Wieniin.

Vuonna 1905 käsityö elvytettiin, osittain todella hienojen laatujen valmistamiseksi, osittain tutkimuksen ja kokeilujen tarpeisiin. Kesti kuitenkin ensimmäiseen maailmansotaan saakka, ennenkuin Tervakoskesta taas tuli setelipaperin valmistaja. Sitä vastoin jo 1900-luvun

alussa tehdas pääsi täysin hallitsevaan asemaan ns. virallisen paperin valmistajana.

Omalla suomalaisella valuutalla ei suinkaan ollut yksinomaan positiivisia seurauksia Tervakoskelle. Lopullisessa rahanuudistuksessa määrättiin ruplan kurssiksi 3 mk 27 penniä, kun taas kaupankäynnissä oli näihin saakka laskettu ruplan vastaavan 4 markkaa. Tervakoski ja muut teollisuuslaitokset, jotka myydessään Venäjälle määrittelivät hintansa ruplissa, kärsivät suuria tappioita. Tunnelmat liikemiespiireissä olivat kiihtyneitä, ja muuan Tervakosken rahoittajista kirjoitti valtiovarain toimituskunnan päälliköstä, senaattori J. W. Snellmanista kirjeessään Waseniukselle: »Onhan mainittu Herra itsepäinen ja määräilevä, mutta helpommin hän ei voi puskea päätään seinään kuin määräämällä rahoista ja kurseista.»

Valuuttauudistuksen aiheuttama takaisku vaikutti kylmän suihkun tavoin optimismiin, jolla Wasenius näihin aikoihin suhtautui Venäjän-vientiin. Käytyään Pietarissa keväällä 1865 hän sanoo kirjeessään saaneensa »vahvistuksen käsitykselleni, että meidän on mahdollista myydä Venäjälle rajattomasti paperiamme» ja samalla hän määritteli yrityksen tavoitteeksi »pyrkä myymään vain hienoja ja tuottavimpia laatuja.» Suomen nykyisen vientipolitiikan tulkitsija käyttäisi hieman eri sanoja mutta tarkoittaisi täsmälleen samaa: vain laatutuotteiden turvin pystyy pieni maa menestymään suurilla makkinoilla. Vuonna 1866 tilinpäätös osoitti tappiota — ainoan kerran Tervakosken 150-vuotisen historian aikana. Eräänä syynä tähän olivat monet kokeilut, joita tehtiin kilpailukykyisen savukepaperin aikaansaamiseksi. Wasenius oli käydessään Venäjällä vuoden 1865 lopulla todennut,

Venäläistyypisiä savukkeita, tässä kuitenkin suomalaisen tehtaan valmistamina. Suomalaiset tehtaot käyttivätkin paljon Tervakosken savukepaperia.

että savukkeen poltto oli levinnyt »alempaan kansanluokan» keskuuteen, ja hän ymmärsi heti, mitä mahdollisuuksia tämä antoi Tervakoskelle. Ensiyritysten tulokset olivat huonot. Ostajat pitivät tehtaan savukepaperia täysin kelpaamattomana, se kun ei ollut ilmatiivistä ja paloi itsestään. Suurin ponnistuksin paperi saatiin tosin menemään kaupaksi, mutta taistelu jatkui. Vuoden 1868 lopulla tiedottaa Moskovassa toimiva asiamies, että eräs venäläisistä kilpailijoista oli suurin uhrauksin onnistunut palaamaan suurimman ostajan suosioon ja »saanut tilauksen kaikenlaisten juonien avulla». Mutta Tervakoskella työskenneltiin kovasti ja määrätietoisesti savukepaperin hyväksi, mm. tilattiin uusi, erityisesti savukepaperin valmistukseen tarkoitettu kone,

joka käynnistettiin maaliskuussa 1868. Koneetta täydennettiin sitten vähä vähältä, markkinoiden lisääntyvien vaatimusten mukaan. Hankittiin kiillotus- ja koristekuviointitelat. Kun sitten Tervakoski — ainoana osallistuneista pohjoismaisista ja venäläisistä paperitehtaista — palkittiin hopeamitalilla Pariisin maailmannäyttelyssä 1867, sen saama arvonanto alkoi jatkuvasti nousta. Ja kun vuonna 1902 lähellä Pietaria sijainnut Ishoran paperitehdas tuhoutui tulipalossa eikä sitä jälleenrakennettu, ei ollut yhtään kotimaista eikä venäläistä paperitehdasta, joka laadullisesti olisi voinut kilpailla Tervakosken kanssa savukepaperin valmistuksessa. Se oli nyt Tervakosken täysin hallitsema erikoisala sekä määrällisesti että laadullisesti.

Puutavaran uitto joissa ja muissa vesistöissä on kätevä tapa kuljettaa puunjälöstusteollisuuden tärkeintä raaka-ainetta.

Tervakosken teknillinen linja on ollut merkillinen yhdistelmä vanhoillisuutta ja vain-paras-on-kyllin-hyvää-asennetta. Konservatismi ilmenee esim. siinä, että lumppu on sitkeästi säilytetty raaka-ainena. Sekä venäläisiltä asiamiehiltä että lännessä opiskelleilta työntekijöiltä oli kuitenkin saatu kuulla, että puuhioke oli 1800-luvun puolivälistä saakka ollut paperitehtaiden tärkeä raaka-aine.

Tervakoskellakin tehtiin tosin joitakin kokeiluja sekä puuhiokkeella että olkimassalla, mutta ne lopetettiin kokonaan vuonna 1876, kun yleisesti oltiin toteavinaan laadun huononemista. Selitys tähän on tietenkin se, että Tervakoski oli erikoistunut sen laatuisiin hienopapereihin, jotka tehtiin silloin — ja tehdään vieläkin — pääasiallisesti puhtaasta lumppumassasta. Vasta kondensaattoripaperin tullessa

Tervakosken Pietarissa toimiva agentti lähetti 31. elokuuta 1861 yrityksen johdolle kirjessä lehtileikkeen, joka oli ilmestynyt saksankielisen St. Petersburger Zeitungin uusimmassa numerossa ja jossa kerrottiin puuhiokkeen käytöstä paperin raaka-ainena. Vasta paljon myöhemmin tuli puuhiokkeesta ja puunjälöstuksesta yleensäkin Suomen paperiteollisuuden kiintä perusta.

Wir Erbedunterzeichneten, Papierfabrikanten und Pächter der im Wolhynischen Gouvernement, Koslar'schen Kreise zu Slavuta belegenden Papierfabrik Sr. Erlaucht des Fürsten Roman Sangusko, haben in Folge der Konkurrenz und eines fühlbaren Mangels an Lumpen auf den Gütern der Gräfin Natalie Foubow eine neue Fabrik, nach dem Systeme des Herrn P. Voelter in Heidenheim errichtet, in welcher wir eine Holz-Masse, welche uns als Surrogat für Lumpen dient, anfertigen.

Diese Holz-Masse kann mit vielem Vortheil bei der Fabrication des Buches, Schreib-, Druck- und Packpapiers angewandt werden, je nach einer zu jeder Sorte anzuwendenden Quantität des Materials.

Da diese neue Erfindung bis jetzt in keinem andern Gouvernement des Russischen Reiches eingeführt ist, so hoffen wir der Industrie, namentlich aber den Herren Papierfabrikanten, einen sehr wesentlichen Dienst zu leisten, wenn wir, nach den von uns mehrfach angestellten Versuchen, jetzt die Aufmerksamkeit derselben auf dieses Surrogat zu lenken suchen, um so zur Verbesserung und Ausbeutung des Obestmännliches beizutragen.

Wir versprechen, unsere Versuche zur St. Petersburg'schen Industrie-Ausstellung einzuschicken und haben bis jetzt solche bei Herrn Georg Bürger, in der grossen Reichshandlung, im Hause des zweiten Gymnasiums deponirt, wo man täglich, von 9 Uhr Morgens bis 1 Uhr Nachmittags sowohl die Proben sich ansehen als auch die nöthigen Erkundigungen einleihen kann. Zugleich wird es uns Vergnügen machen, vermittelt dieses Surrogats angefertigtes Zuckerpapier zur Ansicht vorzulegen.

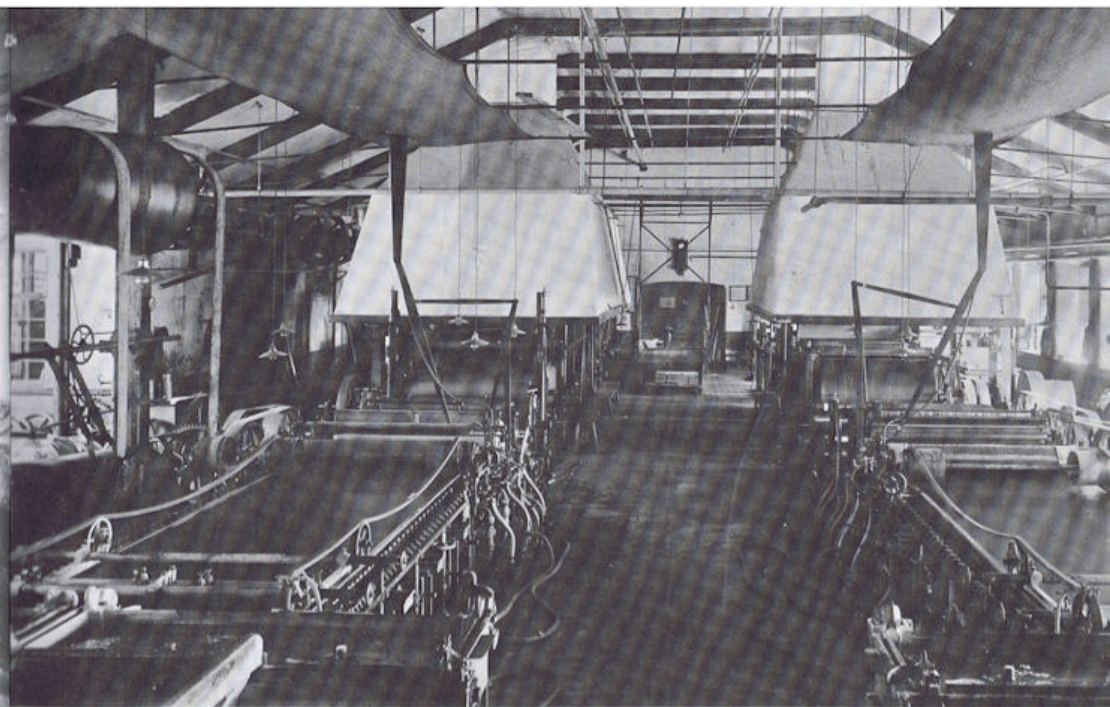
Laudenbach & Scheit.

(2) 914.-1

Tehtaan ns. hienovalssit, kaksitoista rautaista hollanteria, 1800-luvun puoliväliltä.

kuvaan ja kemiallisen massanvalmistuksen kehityttyä suuresti Tervakosken tärkeimmäksi raaka-aineeksi nousi puhdas sulfaattimassa. Ei voida myöskään sanoa Tervakosken pitäneen turhaa kiirettä, kun on ollut kysymys koneiden hankkimisesta. Ensimmäisen koneen hankkimisen voidaan sanoa olleen lähinnä seurausta siitä, ettei enää pystytty pitämään puolia koneellistuneita kilpailijoita vastaan. Melkein samaa voidaan sanoa kaikista tehtaan konehankinnoista aina toista maailmansotaa seuranneisiin aikoihin saakka. Mitään ei tehty ennenkuin se oli välttämätöntä tai ainakin ajankohtaisten tarpeiden täysin perustelemaa. Tällöin se tehtiin kuitenkin kunnolla ja laadusta tinkimättä. Ja aina huolehdittiin tarkoin siitä, että koneita ja laitteita oli pystyttävä käyttämään mitä suurimmalla ammattitaidolla.

Paperikoneet I ja II vuosilta 1868 ja 1864. Nuorempi kone sai »paremman» numeron I, koska se oli tarkoitettu erityisesti hienopaperin valmistukseen.

Vaikeat koettelemukset keskeyttivät tuon monissa suhteissa mullistavan kehityksen 1860-luvulla, jolloin sekä setelipaperi että savukepaperi otettiin tuotanto-ohjelmaan ja kaksi paperikonetta ostettiin ja käynnistettiin. Ensimmäinen vastoinkäyminen sattui, kun tulipalo 4. joulukuuta 1863 hävitti tehtaan täydellisesti. Tehtaanjohtaja Frans Emil Humble kuvaa lakonisesti tapahtumaa seuraavana päivänä pääkonttoriin lähettämässään kirjeessä : »... tulipalon syy, nimittäin erään tytön päänsä päällä kantama nippu irtopapereita, jonka seinällä riippuva lamppu sytytti ja joka sitten levitti tulen ympäriinsä sellaisella nopeudella ja sellaisella raivolla, että 5 minuuttia sen jälkeen tuli löi ulos kaikista Pakkaamon ikkunoista, ja tuntia myöhemmin oli koko Tehtaasta tuskin mitään jäljellä.»

Table d'hôte.

— Branden på Tervakoski hade, enligt hvad H. T. blifvit meddeladt, uppkommit deraf, att en massa löst utskottstapetpapper, som bars på hufvudet af en flicka, antändes vid forbigående af en å vägen hängande lampen. Elden kringrep sig genast med sådan hastighet, att fem minuter derefter elden stod ut genom alla fönster i packkammaren, och att en timme sednare af hela bruket knappast någonting mera var att skåda. Olyckan inträffade kl. ½ 3 på natten.

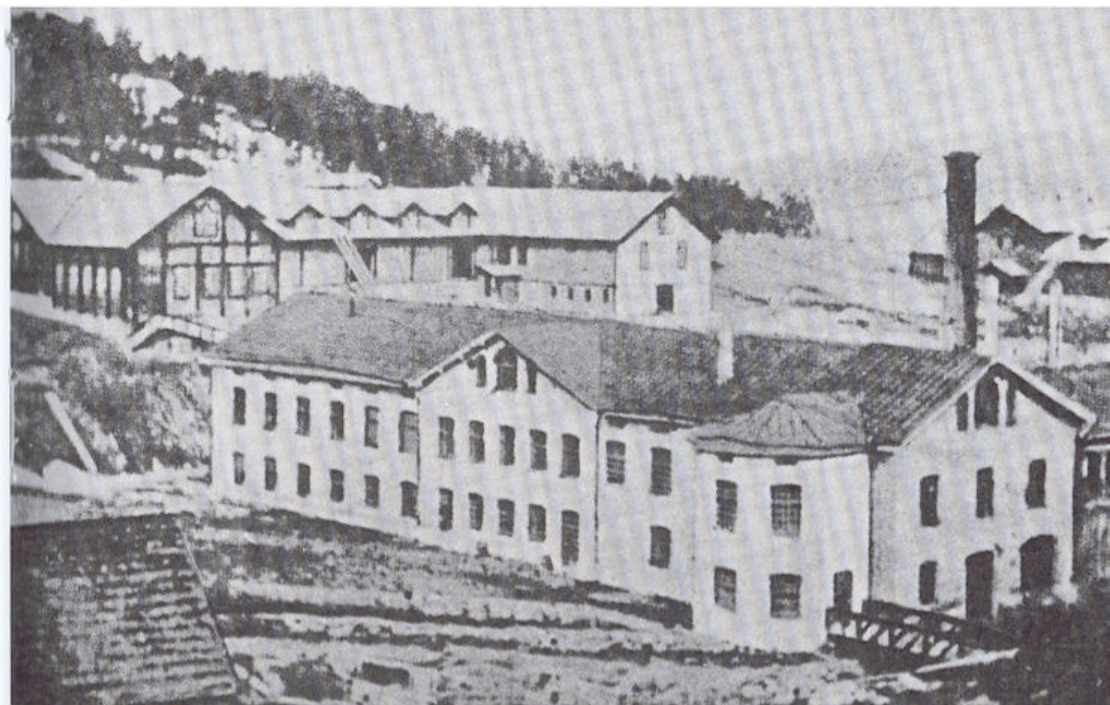
Vi uppgäfvode sednast att bruket till en del var försäkradt i finska brandstodsbolaget för landet, hvilket bör rättas till städernas allmänna brandstodsbolag, som i branden var intresserat för 60 a 70,000 mark.

harmia ja häväistöstäfi.

— Tervakosken paperitehdasta kohtasi viime perjantaita vastaan klo 1/2 3 yöllä tulipalo, joka poltti sen puubuoneen, jossa paperia valmistetaan. Tuli syttyi siitä, että yksi tyttö jätti pääläellensä kantamaan taffaa höllettä hylly-tapettipaperia, joka siivunnessä otti tulen seinällä riippuvasta lampusta. Tuli leveni ympärinsä niin äkkiä ja sillä vauhdilla, että se viiden minuutin perästä näkyi kaikista ikkunoista ja tunnin kuluttua oli tuskin mitään koko tehtaasta jäljellä. Tehtaassa paloi myös koneet, mutta kaiketi onneksi pelastettiin tofi hävitösfestä uudet hyvästi-varustetut lumpput ja paperi-makasiinit täysinä sekä asuinhuoneet.

Se palanut tehdas oli kaikkien wakuutetu eri palowakuutus-yhdyksunnissa (Salamander, Skandia ja Suomen kaupunkien wakuutusunnissa) yhteensä 400,000 markan paikoille, joista 60 a 70,000 markan välillä oli viime mainitun wakuutusunnan vastattava.

— Kysymys. — Kun Suomalainen tule Hel-

Tehdas jälleerakennettuna palon jälkeen.

Vakuutukset olivat kunnossa, ja koska palo ei aiheuttanut henkilövahinkoja, negatiiviset vaikutukset rajoittuivat vuoden toimintaseisaukseen. Heti tilattu uusi paperikone voitiin nimittäin käynnistää 20. joulukuuta 1864. Wasenius itse korostaa, että toimintaseisauksen aiheuttamat tappiot korvasi uuden koneiston nykyaikaisuus.

Tuntuvampia olivat ne onnettomuudet, jotka 1860-luvun lopulla kohtasivat ei vain Tervakoskea vaan koko maata pula-aikojen, nälänhädän ja kulkutautien muodossa. Pula-ajat tosin olivat yhteydessä siihen epävarmuuteen, jota ruflan muuttunut vaihtokurssi oli aiheuttanut, mutta myös siihen, että vuodesta 1865 tuli katovuosi. Wasenius antoi saman vuoden syksyllä määräyksen, että lumpun osto-

hintaa oli alennettava, mutta samalla myös päivätyöpalkkoja. Palkkukysymyksessä häntä kuitenkin vastusti kovasti F. E. Humble, joka kääntyi kirjeitse Waseniuksen yhtiökumppanin, konsuli Leonard Borgströmin puoleen ja esitti, että palkat Tervakoskella olivat jo liian alhaisia eikä niitä voitaisi laskea ilman että vaarannettaisiin työläisten toimeentulo ja työhalu. Wasenius perääntyi, ja palkat jäivät ennalleen.

Mutta Humblekaan ei voinut mitään kadolle ja sitä seuranneille sairauksille. Nälästä versoi lavantauti, joka jo syksyllä 1866 oli niin yleistä, että Tervakoskella oli päivittäin parikymmentä vuodepotilasta. Vuonna 1867 tuli vielä pahempi kato ja vaikeampi lavantautiepide-

Frans Emil Humble, Tervakosken tehtaantohtori 1856–86, ja hänen yhtiön johdolle lähettämänsä kirje, joka käsittelee suunniteltua työpalkkojen alentamista. Humblen mieltä palkanlennussuunnitelmista oli tällainen: Mies saa 25 työpäivästä à 1:20 mk 30:–. Hän tarvitsee itselleen ja perheelleen, sikäli kuin lapsia on, yhden tynnörin ruista kuukaudessa, mk 30:–. Millä hän pystyy näissä oloissa ostamaan muut elintarvikkeensa? Vaimon ansiolla! Mutta vaimon ansiot kuukaudessa ovat sen laatuista, että ne juuri ja juuri riittävät, mutta mitään ei myöskään jää yli, ja että tehtaantyöläisen vaimon työskenteleminen Tehtaassa on varmin osoitus siitä, etteivät miehen tulot ole liialliset, samoin kuin Tehtaan on oltava onnellinen siitä, että työläisten vaimoja on käytettävissä. Miksi oli työläisen vaimo vanhoina hyvinä aikoina väkipakolla ajettava lumppuvarastoon? Ja miksi hän nyt pyytää työtä? Olivatko päiväpalkat alhaisempia siihen aikaan ja tehtiinkö työtä ahkerammin? Lisäksi on päätettäessä työläisten korkeammista tai alhaisemmista päiväpalkoista otettava huomioon kunkin tekemä työ ja ennen kaikkea on kiinnitettävä huomiota siihen, että muutamaa harvaa poikkeusta lukuunottamatta ei henkilökunnalla ole yhdenkään yön rauhaa koko vuonna.

mia. Wasenius, joka harjoitti myös elintarvikekauppaa Venäjän kanssa, pystyi toisinaan auttamaan jauhoilla ja muulla leipäviljalla, mutta vuoden 1868 alussa oli kokonaisia perheitä sairaana, ja vanhukset sortuivat usein tautiin. Perustettiin väliaikainen sairastupa. Humble mainitsee kirjeessään huhtikuussa, että kymmenkunta uhria haudattiin joka sunnuntai. Itse tehtaan henkilökunta kuitenkin selviytyi paremmin, sillä ennen kaikkea Humble mutta myös Wasenius pitivät siitä hyvää huolta. Kesällä 1868 tuli »Rosengrenska» — työläisen leski, jonka Humble oli pannut opettelemaan sairaanhoitoa Helsinkiin — sairastuvan hoitajaksi ja sai aikaan suurta helpotusta ns. tyhjennysaparaatillaan, joka kaikesta päättäen oli vatsanhuuhtelulaite. Vasta keväällä 1869 lavantauti hellitti otteensa.

Handwritten text in Swedish, likely a letter or document. The text is written in cursive and is partially obscured by a large signature at the bottom right. The signature reads: "Tervakoski den 10 Juni 1866. J. E. Humble".

norden till kronoförrådens förstärkning.

— En poststöld omtalas såsom föröfvad sednaste fredag. Då postbudet, som å Ryttylä jernvägsstation afhentar Tervakoski bruks lösväska, nämnde dag befann sig å väg till bruket, förmärkte han att en grind, som vid hans ditresa var öppen, åter blifvit tilläst. Han nedsteg ur åkdonet för att öppna den, men i det samma framrusade några okände karlar och bemäktigade sig postväskan, hvilken lærer hafva innehållit bref med penningar till ett belopp af omkring 4,000 mark. Polis har härifrån blifvit utsänd, för att söka uppspåra gerningsmännen.

— Vinter postkommunikationen med

Kaikista näinä vuosina sattuneista vastoinkäymisistä mainittakoon vielä yksi, joka saattaa tuntua pikkujutulta, mutta kertoo kuitenkin koko joukon senaikaisista oloista. Tervakosken postiljoonilta ryöstettiin 27. syyskuuta 1867 postilaukku, joka sisälsi arvopostia 4.000 markan arvosta. Hän kulki hevoscärryillään ja nousi avaamaan veräjää, kun kolme piilossa ollutta miestä löi hänet maahan neljännen siepatessa postilaukun ja kadotessa. Kaikki kävi niin nopeasti, että postiljooni tuskin käsitti, mitä oli tapahtunut.

Humble itse johti tarmokkaita tutkimuksia, jotka kuitenkin jäivät tuloksettomiksi. Ihmeellistä kylläkin palautettiin 4. marraskuuta 2.311 mk, jotka nenäliinaan kiedottuna oli jätetty tehtaankonttorin eteiseen. Rahat luovutettiin nimismiehelle, joka virallisesti hoiti tut-

kimuksia. Hän oli kuitenkin juoppo ja kavalsi rahat. Hänet tosin tuomittiin pantavaksi viralta ja maksamaan rahat takaisin, mutta ne jäivät sille tielleen.

1870

Elettiin vuotta 1870, kun Napoleon III:n hallitsema Ranska julisti sodan Wilhelm I:n — ja Bismarckin — Saksalle. Tuskin kuukautta myöhemmin sen sotajoukot olivat täysin hajallaan, keisari vangittuna ja keisarikunta muuttunut tasavallaksi. Englanti, jonka pääministerinä oli Gladstone, seurasi tapahtumia vain sivusta. Italian sotajoukot tunkeutuivat Roomaan ja tekivät lopun paavin maallisesta vallasta, Kirkkovaltiosta, minkä jälkeen Rooma valittiin Italian pääkaupungiksi. Suezin kanava oli ollut käytössä vajaan vuoden, samoin Amerikan Tyynenmerenrata. Japanissa oli alkanut nopea nykyaikaistumis- ja teollistumiskehitys.

Tervakosken tehdas 1800-luvun lopulla.

Varsinaisesti ovat sekä Tervakosken tehdaslaitos että yhdyskunta kasvaneet pienen joen ja siinä olevan putouksen ympärille ja ansiosta. Gustaf Georg Nordenswan laski saavansa joesta sekä käyttövoiman että tarvittavan veden, ja niin hän saikin. Hän ei kuitenkaan ottanut huomioon, että välttämätön patoaminen aiheuttaisi sekä hänelle että tuleville tehtaanomistajille koko joukon riitoja ja oikeudenkäyntejä, kun naapuritilojen omistajat valittivat joen tulvimisesta ja maittensa vesittymisestä.

Tämä oli yksi syy siihen, että Tervakosken tehtaasta vähitellen tuli erittäin suuri maanomistaja. Puolustautuakseen naapurien korvausvaatimuksia vastaan tehdas osti heidän maansa.

Ei kestänyt kovinkaan kauan, ennenkuin tehtaan sekä veden- että voimantarve oli kasvanut sellaisiin mittoihin, ettei Tervakoski pys-

Ensimmäinen tehtaan rakentama henkilökunnan seuratalo, noin vuonna 1900.

tynyt tyydyttämään kumpaakaan. Suuret maaomaisuudet olivat kuitenkin jäljellä, ja suurimmillaan ne käsittivät lähes 9.400 hehtaaria, josta 1.000 oli viljeltyä. Muutamat eri syistä johtuneet maanlunastukset ovat sittemmin pienentäneet yrityksen maaomaisuudet lähes puoleen, mutta ne ovat yhäkin merkittävät.

Tervakosken maanomistus on alusta alkaen muodostanut suotuisan lähtökohdan sille aktiiviselle yhdyskuntarakentamiselle, jota tehdas on harjoittanut 1850-luvun lopulta saakka. Metsästä saatiin rakennustarpeet ja polttopuut, maata oli yllin kyllin. Keneltäkään ei tarvinnut pyytää lupaa, kun yrityksen oli huolehdittava omien työläisten asunnontarpeista.

Jo siitä saakka, kun A. F. Wasenius ja L. Borgström ostivat Tervakosken, tai oikeastaan siitä lähtien kun he palkkasivat sinne tehtaanjoh-

Tervakoskella on maan vanhin toimiva torvisoittokunta. Se täyttää 95 vuotta samalla kun yritys itse täyttää 150. Tämä kuva on vuosisadan vaihteen ajoilta.

tajaksi eteläpohjalaisen merikapteeninpojan Frans Emil Humblen, Tervakoskesta alkoi muotoutua teollisuusyhdyskunta, painon ollessa sanan jälkimmäisellä osalla. Humblen voitaisiin sanoa olleen hyväntahtoinen yksinvaltiainen. Hän rakasti alaisiaan ja oli valmis puolustamaan heidän oikeuksiaan ketä tahansa vastaan, ei vähiten tehtaan omistajia. Mutta hän vaati myös, että alaisten oli elettävä kurissa ja

Tämä rakennus, joka on kantanut niinkin erilaisia nimiä kuin »Frakkis» ja »Karhunperse», oli alunperin tehtaanjohtajan asunto.

Vuonna 1802 valmistunut Tervakosken kartano, toimitusjohtajan asunto.

Herran nuhteessa — ja nimenomaan Humblen oman tulkinnan mukaisesti.

Jo neljä vuotta Tervakoskelle tulonsa jälkeen oli Humble onnistunut parantamaan asunto-oloja koko joukon. Hänellä oli silloin alaisia 109 henkeä. Näistä 36 naimatonta naista asui suuressa kaksikerroksisessa rakennuksessa, jonka yläkerrassa oli makuusali ja jossa erityinen johtajatar hoiti taloutta ja valvoi tyttöjen toimia. Varsinaisia työläisperheitä varten oli joukko taloja, joissa oli yhteensä 33 huonetta. Noin puolet taloista oli tehtaan omistajien rakennuttamia uudisrakennuksia. Pojat, joilla ei ollut omaa kotia tehtaalla, oli sijoitettu perheisiin tarpeellisen valvonnan alaisiksi. Manufaktuurijohtokunnan intendentti I. Mickwitz kirjoittaa erään Tervakoskella suoritetun tarkastuksen jälkeen: »Mitä tulee työläisten aineellisiin etuihin, voi vain toivoa

että niistä kaikkialla huolehdittaisiin yhtä hyvin kuin Tervakoskella». Humble halusi kuitenkin mennä pitemmälle. Yhtiökokouksessa 1865 hän sai aikaan päätöksen rakennustoiminnan lisäämisestä, vaikka henkilökunta oli vuoden 1859 jälkeen lisääntynyt vain vähän ja vaikka valuuttauudistuksen vaikutukset juuri silloin huolestuttivatkin yrityksen johtoa. Tehtaan eteläpuoliselle avaralle kentälle nousi vähitellen asuntoalue säännöllisine kortteleineen ja katuineen.

Humble seurasi läheltä myös alaistensa yksityiselämää. Hän kulki tarkastuksilla kodeissa eikä valikoinut sanojaan sattuessaan tapaamaan epäjärjestyttä ja siivottomuutta. Ja varjelkoon sitä onnetonta, joka oli syyllistynyt seurusteluun alkoholin kanssa. Humble oli kiihkomielinen raittiusmies, ja kerran hän meni jopa niin pitkälle, että määräsi revittäväksi erään torpan, jonka asukas varoituksista välittämättä

Yksi vanhimmista työläisten asunnoista, ns. Leiri, jonka F. E. Humble rakennutti 1800-luvun puolivälissä.

Tervakosken vapaalokunta toimi jo 1870-luvulla, mutta ohjeinen kuva on 1900-luvun alusta.

oli harjoittanut kotipolttoa. Humblen tuomio oli järkähtämätön ja silmänräpäyksellinen. Tosin hän sittemmin joutui rakennuttamaan torpan uudelleen, mutta hän oli antanut näytteen siitä, ettei levännyt hetkeäkään taistelllessaan viinankäyttöä vastaan. Hän oli tässä asiassa horjumaton myös yrityksen johdon suhteen: Waseniuksen ehdottaessa, että asiakkaiden olisi myös Tervakoskella käydessään saatava taivaomainen ryyppynsä, Humble kieltäytyi. Ryyppynsä herrat voisivat ottaa missä tahansa muualla, muttei Tervakoskella. Mutta, hän sanoi, sekä vieraat että alaiset saisivat kaikin mokomin hukuttautua olueen mikäli halusivat. Hän vieläpä järjesti tehtaalle oluenmyynnin. Yhden poikkeuksen Humble kuitenkin kirjeenvaihdosta päätellen teki: Kun paperikonetehtas Donkin & Co:n edustaja, Mr. Smith — sama,

joka Tervakosken palon jälkeen asennutti tilatun uuden paperikoneen — oli lokakuussa 1867 tulossa uudelle vierailulle valvoakseen uuden paperikoneen asennustöitä, Wasenius korosti, että Mr. Smithin oli saatava hyvä vastaanotto. Humble vastasi ärtyisästi: »Mitä asunon ja ruoan mukavuuksiin tulee, niin on hänellä ensimmäisen suhteen vain yksi huone valittavanaan niin että sillä asialla hänen ei tarvitse aivojaan rasittaa. Ja mitä toiseen tulee, hänellä on varattuna tusina teurasnautoja ja myös tarpeellinen määrä konjakkia hankitaan.» On pidettävä mielessä tausta: Tervakoskella raivoava nälänhätä ja lavantauti.

Humble katsoi olevansa velvollinen taistelemaan muutakin kuin alkoholia vastaan, hän ei sietänyt myöskään haureutta. Hän suhtautui

Torikauppaa harjoitettiin Tervakoskella jo tämän vuosisadan alussa. Tämä kuva on 1920-luvulta.

Lautalla palava juhannuskokko Alasjärvellä, jonka rannalla tehdasyhdyskunta sijaitsee. Kansallispuke on Janakkalan pitäjästä, johon Tervakoski kuuluu.

tosin ymmärtämyksellä nuoriin pareihin, joilla oli hieman kiire, mutta hän piti armottomasti huolen siitä, että he tulivat ajoissa papin pakeille. Ja sama Mickwitz, joka aikaisemmin on esittänyt lausunnon oloista Tervakoskella, kertoo, ettei Tervakoskella vuosina 1858—68 syntynyt ainoatakaan aviotonta lasta, vaikka naimattomia naisia ja leskiä oli useita.

Humble pysyi aina palkattuna virkamiehenä, hän ei koskaan omistanut mitään yrityksestä. Mutta juuri hän loi sen Tervakoski-hengen, joka on säilynyt hänen ajoistaan lähtien. Tämä on eräänlainen yksi-kaikkien-ja-kaikki-yhden-puolesta-tunne, joka sekä vaatii että antaa. Se vaatii ammattitaitoa ja vastuuntuntoa ja antaa tilalle turvallisuuden tunnetta yrityksen puitteissa. Jo hänen aikanaan muodostui perinteek-

si, että toimi Tervakoskella on varma ja turvallinen ja että työntekijästä itsestään riippuu, tuleeko toimesta elinikäinen. Humblen istuttamiin johtaviin periaatteisiin kuului huolenpito perheestä ja erityisesti lapsista, ja tämä suhtautuminen on säilynyt, kehittynyt ja voimistunut. Heti 1860-luvun kulkutautivuosien jälkeen alettiin työntekijöille antaa ilmaista lääkärinhoitoa ja lääkkeitä, ja Tervakoski on siitä lähtien kuulunut edelläkävijöihin yritysten terveydenhoidon alalla.

Kansantanhuryhmä vuodelta 1913, yksi esimerkki monista henkilökunnan yhdistys- ja harrastustoiminnan muodoista.

Seudun ensimmäinen ns. pienokaiskoulu perustettiin jo 1862, ja 1888 alkoi toimintansa ensimmäinen täydellinen kansakoulu. Tehdas vastasi täysin kummankin ylläpidosta. Myös kaikki myöhemmät koululaitoksen laajennukset, vielä paljon sen jälkeen kun valtio ja kunta olivat ottaneet kouluolot hoitoonsa, ovat tapahtuneet tehtaan ratkaisevalla myötävaikutuksella.

Työntekijöiden omaa yhdistystoimintaa on eri tavoin edistetty, mm. rakennettiin täysin tehtaan kustannuksella seuratalo työläisille. Talo valmistui vuonna 1885. Sitä on sittemmin useaan otteeseen modernisoitu, ja aivan viime vuosina sen tilalle on noussut aivan uusi talo, jossa on otettu huomioon kaikki mahdolliset vapaa-ajanviettotavat. Lainakirjasto ja torvisoittokunta perustettiin 1873. Kumpikin on yhä vilkkaassa toiminnassa. Kirjasto on nykyään kunnan.

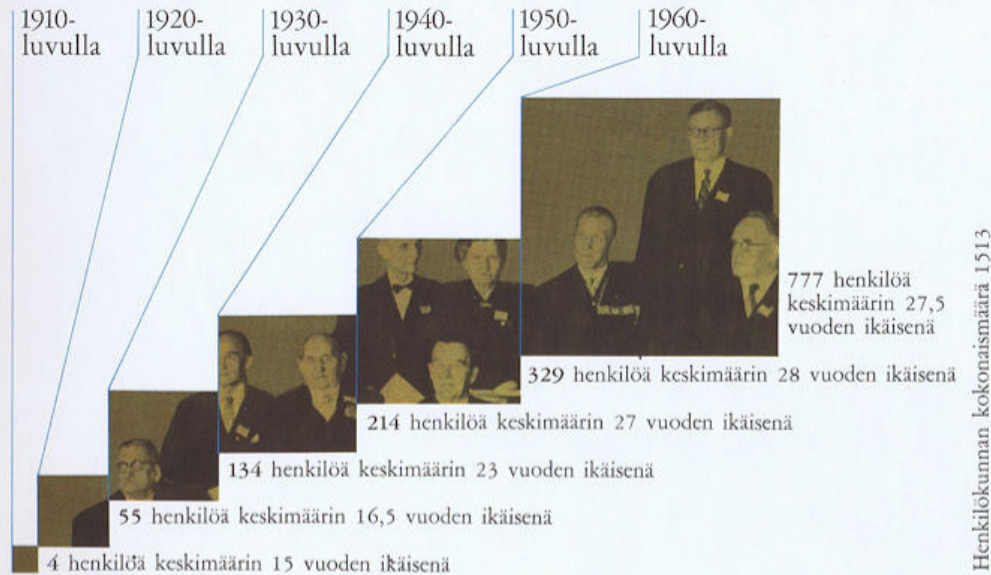

Vanhan seuratalon lukusali ja kirjasto.

Laaja omakotitoiminta, huolenpito eläkeläisistä, runsaat mahdollisuudet saada virkistystä vapaa-aikana erilaisissa tehtaan ylläpitämissä laitoksissa — siinä tämän päivän piirteitä yli 100-vuotisista perinteistä tehtaan ja sen työntekijöiden välisissä suhteissa. Tässä yhteydessä on lähes mahdotonta suorittaa rajanvetoa siitä, mikä on vanhaa Tervakoski-perinnettä, mikä uuden ajan antia. Uudet muodot voivat nykyisin virallisesti perustua sosiaalilainsäädäntöön tai työmarkkinaosapuolten väliseen yleiseen käytäntöön. Tervakosken osalta ne kuitenkin ovat usein kehittyneet suoraan siltä pohjalta, jonka Humble rakensi ja jota hänen seuraajansa laajensivat.

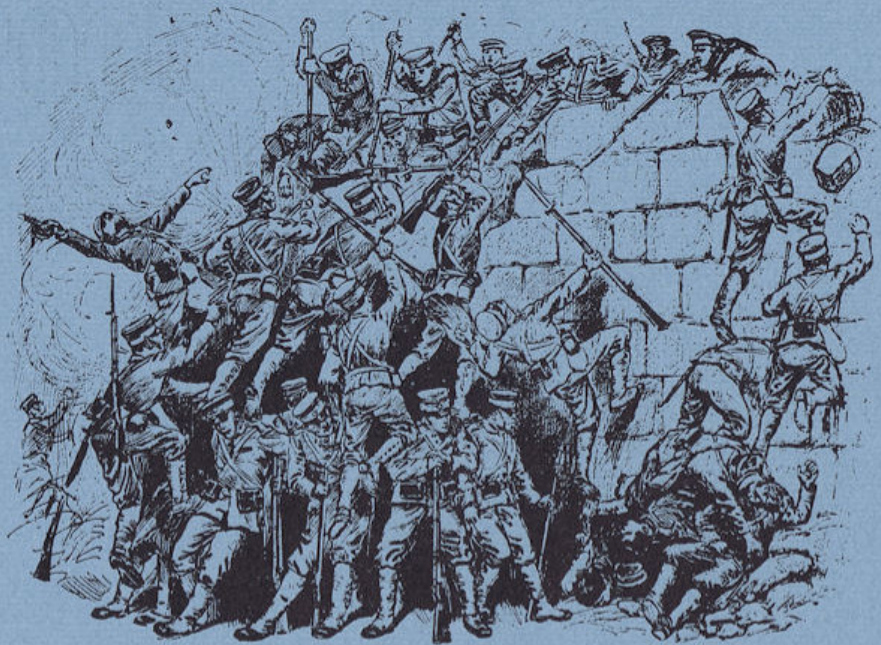
Tässä on myös selitys siihen, että Tervakoskella on pysyvämpi ja uskollisempi työntekijäkanta kuin monilla muilla tahoilla teollistuneessa maailmassa. Hämmästyttävän usein sattuu, että tehtaan palveluk-

NIISTÄ HENKILÖISTÄ, JOTKA OLIVAT TERVAKOSKI OSAKEYHTIÖN PALVELUKSESSA 1.4.1967, ON YHTIÖN PALVELUKSEEN TULLUT

sessä on samanaikaisesti eri sukupolviin kuuluvia saman perheen jäseniä. Kun vuosittain jaetaan ansiomerkkejä monivuotisesta palveluksesta, merkinsääjien lukumäärä nousee kymmeneen. Tervakoski on siis monille muutakin kuin vain työpaikka, jossa enemmän tai vähemmän miellyttävissä puitteissa ansaitaan jokapäiväinen leipä. Se on ympäristö johon juurrutaan ja jossa eletään koko elämä.

Haluamme päättää tämän luvun antamalla valaisevan tilastokuvan sen työvoiman koostumuksesta, joka Tervakosken tehtaalla on sen aloittaessa 150. vuotensa. Kuvio oikeastaan puhuu itse puolestaan. Se antaa havainnollisen kuvan yrityksen laajentumisesta 1960-luvulla. Lisäksi se osoittaa selvästi, että käytännöllisesti katsoen jokaista tällä vuosikymmenellä taloon tullutta uutta vastaa yksi vanha, ammattinsa taitava työntekijä.

Vuonna 1905 Japani astui lopullisesti nykyaikaisten sotilasvaltojen joukkoon, ja vuotta aikaisemmin alkanut sota Venäjää vastaan saatettiin menestykselliseen päätökseen sen jälkeen kun Venäjän Itämeren-laivasto, joka oli lähetetty piiritetyn Port Arthurin avuksi, käytännöllisesti katsoen tuhottiin Tsushimassa. Englanti teki tämän jälkeen lujan liiton Japanin kanssa. Venäjällä alkoivat keisarivallan vastustajat nostaa päätään ja saivat mm. aikaan poliittisen suurlakon. Ruotsissa lähes 100 vuotta kestänyt rauha oli rikkoutumaisillaan, sillä Norja irtisanoi unionisopimuksen. Kreikassa murhattiin konseljin presidentti Deligiannis. Englannissa valmisteltiin itsehallintoa hiljattain rauhoittuneille Etelä-Afrikan buurivaltioille.

Stråjk proklamas å Järnvägstorget 31. Okt. 1905 kl. 2e. m.

Ns. suurlakko, venäläistämispoliittikkaa vastustanut mielenosoitus, julistettiin Helsingin Rautatientorilla pidetyssä kokouksessa 31. lokakuuta 1905, ja julistusta noudatettiin koko maassa. Postikortti samalta ajalta.

Tervakosken tehdas siirtyi 20. vuosisadalle suurin odotuksin. Tuotanto oli kehittynyt hyvin, samoin myynti. Erikoistuminen hienopapereihin oli loppuunviety. Virallinen paperi, Suomen Pankin setelipaperi, savukepaperi ja posti- ja kirjepaperi olivat oikeastaan ainoat tehtaan valmistamat paperilajit. Ja kun Ishoran paperitehdas, kuten aikaisemmin mainittiin, paloi vuonna 1902, Tervakoski saattoi laskea olevansa lähitulevaisuudessa oikeastaan ainoa korkealaatuisen savukepaperin valmistaja, ja edessä olivat suunnattomat Venäjän markkinat.

Toisin kuitenkin kävi. Ei tosin alussa. Sekä valmistus- että myyntiluvut kohosivat yhä, ja 1906 oli ennätysvuosi. Kokonaismyynti ylitti ensimmäisen kerran 2 miljoonan markan rajan. Mutta sitten tuli

Ryttylä, Tervakosken lastausasema Helsinki–Hämeenlinna-radon varrella.

A. F. Wasenius Helsingin kontorissa 1900-luvun alussa. Alla Tervakoski Osakeyhtiön lakkasinetti ja sinetteileimasin.

takaisku. Sitä ei aiheuttanut ylivoimainen kilpailu vaan yksinkertaisesti huonontuneet suhdanteet. Kolmas paperikone, jonka tehdas juuri odotetun kysynnän lisäyksen varalta oli käynnistänyt vuonna 1905, pysäytettiin 1907 lopulla, seiso i koko vuoden 1908, oli käynnissä 4 kuukautta 1909 ja seiso i taas vuoden 1910. Vasta sodan aiheuttaman korkeasuhdanteen ansiosta 1914 oli taas riittävästi töitä kolmelle koneelle.

1900-luvun alku oli vaiherikas myös muissa suhteissa. A.F. Wasenius kuoli vuonna 1904 ja Leonard Borgström kolme vuotta myöhemmin. Viimeksi mainittu oli yleensä pysytellyt taka-alalla yhtiön käytännön johdossa ja rajoittunut enimmäkseen puhtaisiin finanssikysymyksiin, joista hän oli eniten kiinnostunut. A. F. Waseniusta seurasi poika

Leonard, avarakatseinen ja liberaali teollisuusmies hänkin. Hänet oli kasvatettu tuohon Tervakosken perinteeseen, joka pitää työntekijöistä huolehtimista yhtenä yrityksen tärkeimmistä tehtävistä. Näitä vuosia leimasi poliittinen rauhattomuus. Venäjällä oli alkanut nousta esiin tsaarinvaltaa vastustava oppositio, Suomessa alkoi samanaikaisesti esiintyä kansallisia vapautumispyrkimyksiä. Venäjän

Pääkonttori Länsvägen 16:ssa Helsingissä. Aikaisemmin osoitteeksi ilmoitettiin Kalasatama 14, kuten ilmenee tästä Helsingfors Tidningar-lehdessä 23. kesäkuuta 1866 julkaistusta ilmoituksesta. Oikealla mitalreja, joita Tervakosken paperi oli voittanut näyttelyissä eri puolilla Eurooppaa.

Obs! Vid partihandel mot kontant lemnas rabatt.

Tervakoski

Pappersbruks tillverknings, bestående af Post, Copier, Imperial, Royal, Median, Strif, Concept, Kardus, Olfant, Tryck, Tapet, Omslags, Päs och Makulatur-papper, försäljas i parti till brukspris i Helsingfors å Tervakoski Aktie Bolags Kontor. Högstahamnen n:o 14.

vallan edustajat suhtautuivat niihin kovakouraisesti. Jännitys huipentui suurlakkoon 1905, joka olennaisilta osiltaan oli poliittinen mielenosoitus venäläisiä vallanpitäjiä kohtaan. Tervakoskella lakkosta tuli rauhallinen ja kurinalainen mielipiteenilmaisu, joka tehdään johdon myötävaikutuksella järjestettiin seuratalossa. Työt aloitettiin taas puolentoista vuorokauden kuluttua.

Käsiruukki sellaisena kuin se 1900-luvun alussa otettiin uudelleen käyttöön. Oikealla kaavaaja työssään.

Leimaa-antava piirre 1900-luvun alun markkinakuvalle oli, että kotimarkkinoiden osuus jatkuvasti lisääntyi. 1800-luvullahan ei kotimaan myynti useinkaan ollut edes viidettä osaa tuotannosta, mutta nyt sen osuus nousi noin 40 prosenttiin. Kotimainen ostovoima kasvoi, venäläisen pysyessä paikallaan. Kun sitten, lähinnä ensimmäisen maailmansodan alussa ja aikana Venäjän kysyntä kasvoi lähes räjähdysmäisesti, kotimaan tarpeet joutuivat jäämään taas hieman taka-alalle, mutta määrällisesti nekin kasvoivat jatkuvasti. Niinpä sitten kotimaan markkinoista Tervakoski sai hieman korvausta Venäjän markkinoille, jotka sodan jälkeen sulkeutuivat kokonaan. Tervakoskella oli kuitenkin niin hyvä maine, että melko pian voitiin hankkia uusia markkinoita lännestä.

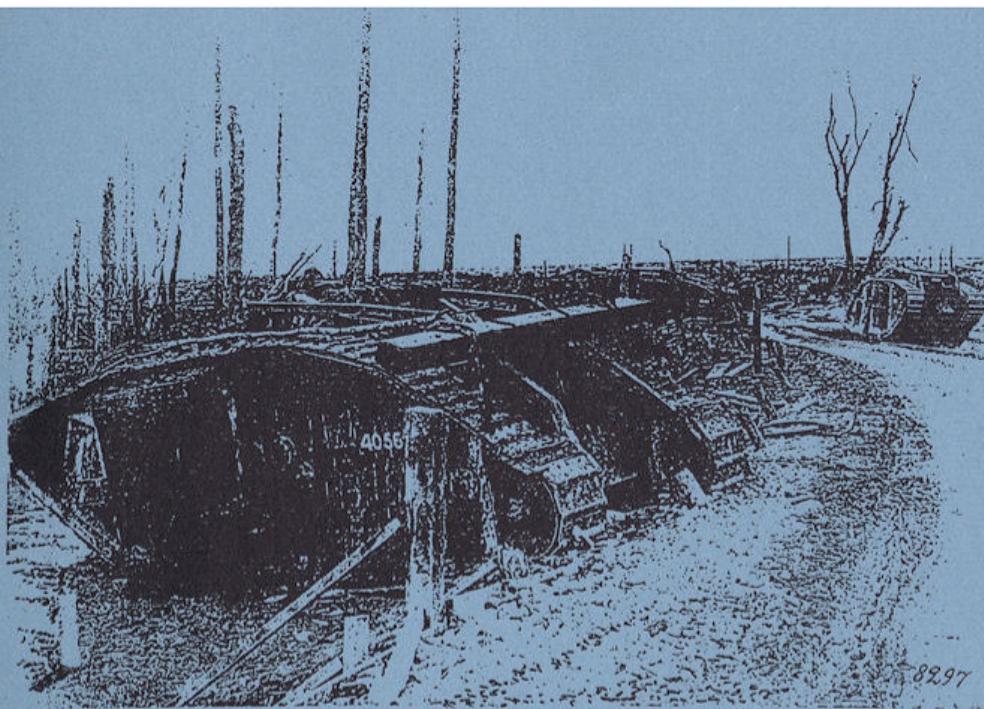

1900-luvun alun merkittävimpiä päätöksiä oli 7. kesäkuuta 1904 tehty päätös käsinvalmistuksen uudelleen aloittamisesta. Tällöin ei niinkään ajateltu lyhyellä tähtäyksellä Suomen Pankin saamista takaisin asiakkaaksi ja suurempiin seteleihin tarvittavan paperin ostajaksi. Koko painatushan oli siirretty Wieniin. Nyt oli kuitenkin tajuttu, mitä mahdollisuuksia tarjosi todella hienon paperin valmistaminen pienissä määrissä.

Taito tehdä paperia käsin oli koneellisen valmistuksen johdosta siinä määrin unohtunut, että Tervakoski joutui etsimään ammattitaitoista väkeä Ruotsista. Onnistuttiinkin saamaan pari halutunlaista miestä. He olivat raittiita ja heillä oli poikia, jotka saattoivat jatkaa isän ammattia.

Tämän jälkeen ei Tervakoskella enää ole annettu käsinvalmistustaidon vaipua unohduksiin. Toiminta on tosin välillä ollut hiljaisempaa, mutta aina on osattu pitää huoli siitä, että taito säilyy. Suoranaisesti tuottoisaahan se ei ole, mutta sitähan eivät ole myöskään museot ja muut laitokset, joita pidetään pystyssä, ettei katkaistaisi juuria menneisyyteen.

Juuri Tervakosken käsitehdas antoi ensimmäisen maailmansodan puhjettua Suomen Pankille mahdollisuuden saada riittävästi paperia sekä pienempiä että suurempia seteleitä varten. Ja tämä vuorostaan oli syynä siihen, että pankki hieman Suomen itsenäistymisen jälkeen hankki osake-enemmistön Tervakoski osakeyhtiössä.

Ensimmäinen maailmansota 1914—1918 oli veristen asemasotien aikaa. Konekiväärät ja kranaatit niittivät miljoonia uhreja. Panssari- ja lentoaseet esiintyivät lähinnä vain pelottavina enteinä siitä, mitä ne olisivat tulevaisuudessa. Kaasu otettiin taisteluvälineenä käyttöön sodan loppuvaiheessa ja oli ehkä osaltaan kiirehtimässä sodan päättymistä. Sodanjälkeinen Eurooppa oli jotakin aivan muuta kuin sotaa edeltänyt. Oli syntynyt joukko uusia itsenäisiä valtioita, niiden joukossa vapaus-sodan ja samalla verisen veljessodan jälkeen itsenäistynyt Suomi. Suomen itsenäistyminen oli luonnollinen päätös sille kehitykselle, jonka maamme oli läpikäynyt niin Ruotsin vallan alaisena kuin Venäjän autonomisena osanakin ja johon kansalliset erikoispiirteet olivat lyöneet leimansa.

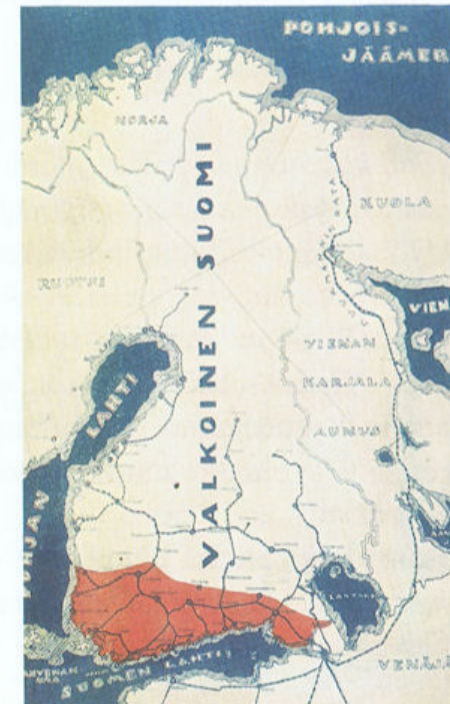
Vuoden 1918 vapaus- ja veljessodan repimässä Suomessa Tervakoski oli melkein uskomattoman rauhallinen paikka. Ainoatakaan laukausta ei ammuttu, yhtään väkivallantekoa ei tehty. Tervakoski oli sisällissodan alussa punaisten hallussa. Oli puhetta, että tehdas otettaisiin ns. työläisneuvoston hallintaan, mutta siitä ei tullut mitään, kuten ei myöskään lakosta, johon eräällä taholla haluttiin ryhtyä. Tehtaan 460 työläisen keskuudessa suoritetun äänestyksen jälkeen työt aloitettiin, ja ne jatkuivat häiriintymättä sodan loppuun saakka. Vasta vuoden lopulla, jolloin valkoiset jo olivat voittaneet, koneet oli joksikin aikaa pysäytettävä raaka-ainepulan takia. Koko tämän vaiheen aikana ei syntynyt mitään varsinaista ristiriitaa työläisten ja tehtaan johdon välillä. Tuntui kuin kummallakin puo-

lella olisi keskitytty ponnistelemaan tilanteen selvittämiseen mahdollisimman helposti ja kivuttomasti. Osapuolten väliset suhteet olivat vanhastaan sellaiset, että niiden välille oli mahdotonta ryhtyä rakentamaan barrikadia, vaikka monilla muilla paikkakunnilla vallitsikin niin suuria työläisten ja työnantajien välisiä ristiriitoja, että niissä iti kapinan siemen. Enemmänkin vain näön vuoksi Tervakoskella esiintyi punaisten vahteja ja partioita, ja pääkaupungin junayhteyttä val-

Vasemmalla Suomessa olleen venäläisilymistön edustajia kerääntyneenä Helsingin kreikkalaiskatolisen kirkon edustalle. Eturivissä keskellä nähdään kenraalikuvernööri Seyn.

Lentolehtinen, jota valkoiset levittivät sisällissodan aikana osoittaakseen, kuinka valtavan suuri osa maata oli heidän joukkojensa hallussa. Tervakoski oli punaisten alueella.

Tervakosken tehtaalla on ollut harvinaisen pysyvää ja uskollista työväestöä, ja siksi on myös hyvä huolenpito eläkeläisistä ollut luonnollisena seurauksena. Kuvassa muutamia eläkeläisiä vuosisadan alulta.

voivat aseistetut vartijat, mutta tämäkin oli lähinnä turvallisuustoimenpide rahojen saannin varmistamiseksi palkanmaksua varten.

Myöhemmin tuli joksikin aikaa vaikeampaa. Voittanut valkoinen puoli käytti kovia otteita. Vaikka Tervakoski tällöinkin muodosti luonnollisen poikkeuksen, työläisten keskuudessa esiintyi sympatioita ja uskollisuussuhteita, joita jälkilaskujen yleinen ankuruus loukkasi. Seurasi haluttomuuden ja puhumattomuuden kausi, joka täysin poikkesi siitä avoimesta tunnelmasta, johon Tervakosken työelämässä oli totuttu.

Tämä oli kuitenkin ohimenevä ilmiö, mollisävyinen johdanto siihen viisikymmenvuotiskauteen Tervakosken historiassa, joka johtaa tämän päivän duurisointuihin.

Emil Leino, tehtaan eläkeläinen, jota 90-vuotiaana haastateltiin kesällä 1966.

Vanhin clossa olevista Tervakosken eläkeläisistä on vuonna 1875 syntynyt Emil Leino. Hän on ehtinyt nähdä seitsemän tehtaanjohtajaa toimessaan. Pikkupoikana hän avasi portin vanhalle A.F. Wasseniukselle ja sai 15 penniä vaivanpalkaksi. Kun hän vuosia myöhemmin astui tehtaan palvelukseen, hänen tuntipalkkansa kolmen ensimmäisen kuukauden aikana oli vain 2 penniä enemmän.

Ne muutokset, jotka hän on kokenut Tervakoskella viettämänsä elämän kuluessa, voidaan luetella esimerkiksi näin:

Elintason kohoamisen muodossa tapahtunut taloudellinen mullistus; hänen eläkkeensä on nyt suurempi kuin hänen kuukausipalkkansa koskaan.

Poliittinen mullistus, joka on johtanut täydelliseen tasa-arvoisuuteen;

kerran hänellä erään kunnallisen kokouksen jäsenenä oli 2 ääntä, kun taas eräällä toisella jäsenellä, tilallisella, oli yli 500 ääntä.

Sisällissota; sen aikana hän toimi yhtenä tasoittavimmista tekijöistä Tervakoskella.

Leino tuli Tervakosken palvelukseen tehtaalle 28 vuoden ikäisenä vuonna 1904. Aikaisemmin hän oli yhdessä isänsä kanssa monia vuosia suorittanut tehtaalle kaikenlaisia ajotöitä ja oli tavallaan vanha tuttu sekä työläisille että johdolle. Hän ehti kokea 70-tuntisen työviikon loppukuukaudet — työaika alkoi ja päättyi kello 2 yöllä, poikkeuksen muodosti vain sunnuntai. Tammikuun alussa 1905 siirryttiin 8-tuntiseen työpäivään, ja Tervakoskella työvuorot alkoivat kello 10, 18 ja 02.

Vuonna 1905 paikkakunnalle perustettiin ensimmäinen sosialistinen työväenyhdistys. Leino oli yksi sen ensimmäisiä miehiä, ja tämä, huolimatta Tervakosken johdolle tunnusomaisesta vapaamielisyydestä, oli kuitenkin uudenaikaisuutta, jota ei täysin hyväksytty. Miehestä tuli jollain lailla »merkitty», kuten Leino itse näin vuosien kuluttua muistelee. Kukaan ei sanonut pahaa sanaa, kuitenkin hän tunsi tarvetta olla varuillaan. Oli tehtävä työnsä täydellisesti, ei saanut jäädä varaa arvostelulle.

Sisällissodan puhjetessa talvella 1918 Leino oli paikallisen työväenyhdistyksen puheenjohtajana. Tervakoskella koko sota-ajan vallinneen rauhallisuuden hän selittää seuraavasti:

Meillä oli ollut työväenyhdistys jo vuodesta 1905, ja väkemme oli jo niin kouliintunutta ja valistunutta, että ymmärsimme väkivaltaan tarttumisen johtavan vain asian häviämiseen, ei menestykseen.

Kaikki käytännön asiat yrityksen ja työläispuolen elinten välillä pystyttiin hoitamaan yhteisymmärryksessä. Kun tehtaanjohtaja matkusti Helsinkiin neuvottelemaan pääkonttorissa, hänellä oli punakaartilainen mukanaan henkivartijana. Ja kun sitten valkoisten voiton jälkeen mm. saksalaisia joukkoja ilmaantui Tervakoskelle, määräten

pysäyttämään tehtaan ja komentaen työläiset ulos tutkittaviksi ja rangaistaviksi, teknillinen johtaja teki kielitaitonsa ja arvovaltansa turvin selväksi, että täällä oli aseiden vaiettava.

Tervakoskenkin työläisten joukossa tosin jouduttiin puimaan jälkilaskuja. Leinon oma veli istui vankileirillä toista vuotta, ja jotkut niistä, joita Tervakoskelta vietiin vankileireihin, eivät palanneet koskaan. Heidän joukossaan oli liian monia ja kunnollisia miehiä, Leino sanoo, jotka eivät oikeastaan koskaan syyllistyneet muuhun kuin punaisten puolella suoritettuun vartiopalvelukseen, siihenkin enemmän tai vähemmän vastahakoisesti.

Tämä lyhyt ja dramaattinen kausi elää yhä Leinon muistoissa. Ei niinkään pimeänä ja katkerana muistona, vaan pikemminkin tyydytyksen tunteena siitä, että hän osaltaan maltillisuudella ja harkinnalla pystyi estämään sellaiset onnettomuudet, jotka monilla muilla tahoilla vuosikymmeniksi katkeroittivat työläisten ja työnantajien väliset suhteet.

Leino muistelee monia esimiehiään ystävyydellä ja mielellään. Hän oli työläinen työläisten joukossa, ja hän katsoo asioita usein ikäänkuin sammakkoperspektiivistä. Hänen muistoissaan eräs johtajista oli »se, joka touhusi pikkuasioita», toinen »se, joka ei koskaan tervehtinyt tehtaalla, mutta ulkona ehti aina nostaa hattuaan ennen kuin toinen». Ja hän on todennut, kuten hän sanoo, että riippumatta siitä, kuka tehtaan omistaa, olkoon se sitten keskuspankki tai yksityinen, tehtaan menestys riippuu ennen kaikkea sen johtajasta.

Leino jäi eläkkeelle vasta täytettyään 74 vuotta, 46-vuotisen palveluksen jälkeen. Tervakoski on ollut ja tulee aina olemaan hänen maailmansa. Hän on elänyt toimeliasta elämää, jonka on täyttänyt vastuu kanssaihmisistä ja syvälinen henkilökohtainen suhde tuohon yritykseen, joka hänelle ja hänen työtovereilleen on merkinnyt suurta osaa elinehdoista. Hänen ja tehtaan välillä vallinnut suhde elää hänen muistoissaan mieluisana ja sopusointuisena.

Näköala tehtaan konttorista Tervakosken keskusta.

Tervakoski Osakeyhtiön historian viimeiset viisikymmentä vuotta ovat olleet samalla maamme itsenäisyyden aikaa.

Sekä maalle että yritykselle nuo vuodet ovat merkinneet nopeata ja osittain dramaattistakin kehitystä, joka ansaitsisi vähintään yhtä paljon huomiota kuin tapahtumat sadan ensimmäisen vuoden aikana. Tämän ajan arvosteleminen kuuluu kuitenkin luontevammin uudelle sukupolvelle. Meille nyt eläville tapahtumat ovat ajallisesti liian lähellä. Näköala on liian suppea.

Mutta siinäkin häkellyttävän vivahdusrikkaassa ja itsekoetussa lähikuvassa, joka meillä näiltä vuosilta on, voimme erottaa piirteitä, joita on pidettävä olennaisina ja luonteenomaisina. Osittain ne ovat jatkoa ensimmäisen vuosisadan aikana kehittyneille perinteille. Osittain ne

ovat uusia, mutta niissä on voimaa, joka takaa niiden pysyvyyden. Ottaen huomioon sen, mitä aikaisemmin on sanottu niistä onnettomuuksista ja vaikeuksista, joita liittyi maamme itsenäistymiseen joh-taneisiin tapahtumiin, on miellyttävää todeta, että työntekijäin ja yrityksen väliset suhteet ovat säilyneet Tervakoskella hyvinä, luottamuksellisina ja avoimina. Niitä on kehitetty tuossa samassa molemminpuolisen vastuuntunnon ja huolenpidon hengessä, jonka A. F. Wasenius ja F. E. Humble synnyttivät ja jolle yrityksen nykyinen johto on antanut nykyaikaisen, konkreettisen sisällön ja pysyviä käytännön muotoja. Mitä asunto- ja muuhun sosiaalipolitiikkaan tulee, Tervakosken voidaan sanoa olevan yleensä askeleenmitan edellä sekä lainsäädäntöä että yleistä käytäntöä. Eräässä suhteessa yritys on kuitenkin

kin silmiinpistävän vanhanaikainen, ilman että tässä olisi hiukkakaan häpeämistä: se on työnantaja, jonka palvelukseen tullaan nuorena ja josta erotaan vasta eläkeiässä. Joka haluaa tästä tilastollisen todistuksen, palatkoon takaisin sivulle 82.

Jos joku haluaa tähän vakiintuneisuuteen jonkin muun selityksen kuin ne perinteet, joita tässä kirjassa on yritetty elävöittää, hänen kannattaa varmaankin syventyä yrityksen hieman omaleimaiseen olemukseen. Siinä nimittäin yhdistyvät monilla tavoin sekä yksityistaloudellisen että yhteiskunnallisen yritysmuodon parhaat piirteet. Tervakoski Osakeyhtiön osake-enemmistö on käytännöllisesti katsoen koko itenäisyytemme ajan ollut Suomen Pankin omistuksessa. Pankin pääjohtajat ovat toimineet yhtiön johtokunnan puheenjohtajina, ja näillä miehillä on ollut sekä näkemystä että arvovaltaa. He ovat ymmärtäneet turvata yrityksen kasvun taloudelliset edellytykset, mutta samalla he ovat tajunneet, että yrityksen varsinaisella johdolla on oltava täysi vapaus huolehtia liiketaloudellisin ja teollisin menetelmin kannattavuudesta, laatutasosta ja muusta, joka tarjoaa sekä taloudellisen että tunnepohjan viihtymiselle ja sopeutumiselle.

Alussa tosin oli vaikeuksia. Koko 1920-luku sujui varovaisuuden merkeissä, mistä oli seurauksena asiakkaiden menetyksiä ja laadun huononemista. Tilanteen tajuttuaan johtokunta teki kuitenkin jotakin, joka muistuttaa suuresti meidän päiviemme yrityksissä tapahtuvaa ulkopuolisten konsulttien kutsumista rationalisoimaan tai organisoimaan uudelleen jotakin toiminnan sektorin. Tervakosken johto meni kuitenkin vielä pitemmälle; koko yritys asetettiin toisen hienopaperitehtaan, arvostetun ja menestystä saavuttaneen G. A. Serlachius Oy:n teknilliseen ja taloudelliseen hallintaan. Vuorineuvos Gösta Serlachius suorittikin yhdessä apulaistensa kanssa, joita johti kreivi B. O. A. Vitzthum von Eckstädt, kuuden vuoden kuluessa Tervakoski Osakeyhtiön täydellisen modernisoinnin ja elvytyksen. Ja kun tehtävä oli loppuun suoritettu, Bror Serlachius tuli Terva-

Vanhinta asutusalueita, joka ulkonaisesti on haluttu säilyttää ennallaan mutta uusittu täydellisesti sisältä.

koski Osakeyhtiön toimitusjohtajaksi. Hän saa ansiomerkkinsä 30 vuoden uskollisesta palveluksesta samoihin aikoihin kun itse yritys täyttää 150 vuotta.

Sen lisäksi, että viimeinen viidenkymmenen vuoden jakso alkoi sodalla, siihen mahtuu toinenkin sota. Toinen maailmansota sisälsi suomalaisittain katsoen kaksi vaihetta, talvisodan 1939—40 ja jatkosodan 1941—44. Tervakoski Osakeyhtiölle kumpikin merkitsi jo muokattujen markkinoiden menetyksiä. Uusi liikkeellelähtö tapahtui aina tyhjä tilauskirja kädessä. Mutta koskaan ei kestänyt kauan, ennenkuin kirja oli taas täynnä tilauksia, ja huolet siirtyivät tuotantokapasiteettikysymyksiin. Todettakoon lyhyesti, että kapasiteetti on viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana painomääräisesti mitaten kym-

menkertaistunut, mutta tuotannon arvon tai pinta-alan perusteella kasvu on ollut melkoisesti suurempi, sillä ohuet laadut ovat nykyisin niin hallitsevia. Kun yritys siirtyi toiselle vuosisadalleen, sillä oli kolme suhteellisen pientä paperikonetta. Nyt niitä on yksitoista, joista kuusi on kotimaista valmistetta, mikä tässä yhteydessä merkitsee huippulaatua.

Näin olemme tulleet takaisin lähtökohtaan, tämän päivän Tervakoskeen, jota on esitelty tämän kirjan ensimmäisillä sivuilla. Ikäänkuin yhteenvetona voidaan lisätä, että se erikoistuneisuus, jota yritys eri tavoin edustaa ja myös korostaa, on kaukana kaikesta kerskailevasta ja teennäisestä itsetehostuksesta. Se on lähinnä eräänlaista omaleimaisuutta, jota näiden sadanviidenkymmenen vuoden kuluessa on kehittänyt ja sisältynyt tehtaan toimintatapoihin. Niinpä kun Tervakoski Osakeyhtiö on tänään maamme ainoa paperitehdas, joka hoitaa itse edustuksensa ulkomailla, kun taas muut esiintyvät yhdessä Suomen Paperiteollisuusyhdistyksen puitteissa, tämä ei johdu siitä, että halutaisiin korostaa erilaisuutta ja välimatkaa, vaan siitä että Tervakosken asiakkaat eivät kuulu tavallisten paperinostajien piiriin. Olipa sitten kysymys sähköteollisuuden eristyspapereista, savukepapereista tai ohkopainopapereista, Tervakoski on yhteydessä nimenomaan kulluttajaan tai edelleenjalostajaan. Ja tämä yhteydenpito tapahtuu usein korkealla teknisellä asiantuntijatasolla, jolla suhteet perustuvat oleellisesti yksilölliselle vastuuntunnolle ja luottamukselle.

Juuri tästä syystä Tervakoski Osakeyhtiö on aina halunnut, haluaa nyt ja tulevaisuudessa toimia itsenäisesti.

TEHTAAN OMISTAJAT JA JOHTAJAT

Omistaja	Johtaja	Isännöitsijä	Teknillinen johto
1818—39 Gustaf Georg Nordenswan	1818—39 Gustaf Georg Nordenswan	1818—39 Gustaf Georg Nordenswan	1820—23 Jacob Stolt 1823—32 Erik Lindgren 1832—42 A. Foehander
1839—50 Georg Nordenswan	1839—50 Georg Nordenswan	1839—50 Georg Nordenswan	1842—52 Gabriel Berggren
1850—51 Nordenswan & Comp. (G. Nordenswanin, Otto Meurmanin ja B. C. Steniusin muodostama yritys)	1850—51 Georg Nordenswan	1850—51 Georg Nordenswan	
1851—54 Nordenswan & Stenius (G. Nordenswanin ja B. C. Steniusin muodostama yritys)	1851—54 Georg Nordenswan, kuitenkin siten, että taloudellinen johto siirtyi vähitellen B. C. Steniuselle	1851—54 Georg Nordenswan	1852—59 Richard Bowery
1854—56 B. C. Stenius	1854—56 B. C. Stenius	1854—56 B. C. Stenius	
1856—64 A. Wasenius & L. Borgström (A. F. Waseniusin ja Leonard Borgströmin muodostama yritys)	1856—64 A. F. Wasenius	1856—86 F. E. Humble	1859—61 A. Wright 1861—62 C. G. Borchert 1862—63 A. Teichert 1863—66 A. Stabler 1866—69 Schliphaake 1869—76 Carl Bollman 1876—1901 Karl Henrik Westerland 1901—07 — 1907—21 Johannes Andersen 1921—33 J. W. Barritt
1864—1928 Tervakoski Aktiebolag (muodostettiin heti uuden osakeyhtiön tultua voimaan, osakkaina A. F. Wasenius ja L. Borgström, yhteensä 150 osaketta, sekä Otto A. Malm, 50 osaketta. Vuonna 1921 Suomen Pankki tuli osakkaaksi ja hankki vähitellen osake-enemmistön)	1864—1903 A. F. Wasenius, toimitusjohtaja 1903—28 Leonard Wasenius, toimitusjohtaja	1886—1901 G. E. Candelin 1901—07 Karl Henrik Westerland	
1928— Tervakoski Osakeyhtiö tuli yhtiön nimiseksi Suomen Pankin hankittua osake-enemmistön	1928—32 Wilhelm Stjernschantz (yrityksen johto siirtyi Tervakoskelle, joten erityistä isännöitsijää ei enää nimitetty) 1932—33 Yritys oli G. A. Serlachius Oy:n taloudellisessa ja teknillisessä hallinnassa 1932—39 B. O. A. Vitrum von Eckstädt, toimitusjohtaja 1939— Bror Serlachius, toimitusjohtaja, Gunnar Castrén, toimitusjohtaja vuodesta 1946	1907—19 Victor Degerman 1919—29 Wilhelm Stjernschantz	

Sivu	
3	Esipuhe.
8–35	Tervakoski Osakeyhtiö tänään — kondensaattoripaperi — savukepaperi — käsintehty paperi — setelipaperi — ohkopainopaperi.
37–46	Tervakosken tehtaan perustaminen — lumpunkeräysjärjestelmä 1800-luvulla.
47–51	Alkeelliset kuljetusolot ennen rautatien tuloa — hevostahdit ja höyrylaivat.
53–70	Suomen oma valuutta ja Tervakosken paperitehdas — savukepaperi Venäjän markkinoilla — kohtalokas tulipalo — 1860-luvun lopun nälkävuodet — kun postilaukku varustettiin.
71–82	Suuri maaomaisuus — F. E. Humble Tervakosken hallitsijana — tehdasyhdyskunta vakiintuu ja saa yhteenkuuluvuutta — uskollisuus yhtiötä kohtaan muotoutuu.
83–90	Tehdas uuden vuosisadan kynnyksellä — näyttelymenestykset ja vakaammat kotimarkkinat — käsitehdas aloittaa uudelleen toimintansa.
91–94	Sisällissota ja sen seuraukset.
95–97	Vanhus muistelee.
98–102	Loppusanat.

Esipaperi:	Luonnollista kokoa oleva värikuva muottiverkosta. Muotti on yksi niistä, joilla valmistettiin Tervakosken käsintehtyä kirjepaperia.	55	Seteleitä. Suomen Kansallismuseon setelikokoelmista.
Sivu		56	Ensimmäinen 1 markan seteli. Suomen Kansallismuseon setelikokoelmista.
6–7	Tervakosken tehdas, ulkokuva.	57	J. W. Snellman, E. J. Löfgrenin öljymaalaukset vuodelta 1869, omistaja Pohjalainen Valtuuskunta, kuvannut P.-O. Jansson.
9	Massaa hollanterissa, kuvannut P.-O. Jansson.	58–59	Savukepakkauksia, Tupakkatehdas Oy Strengberg Ab, Pietarsaari, tehtaan museo, kuvannut P.-O. Jansson.
11	Mikrokuvia paperipinnoista. Kuva: Keskuslaboratorio Oy.	60–61	Tukinuittoa, A. Gebhardin öljymaalaukset, Ateneum, Helsinki. Copyright Johannes Gebhard, kuvannut P.-O. Jansson.
13	Mikrokuvia massan osasista. Kuva: Keskuslaboratorio Oy.	61	Sanomalehtileike. St. Petersburger Zeitungista, omistaja Tervakoski Osakeyhtiö.
15	Kondensaattoripaperin kiillotus.	62	Hollantereita, kuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
16	Kondensaattoripaperirulla.	63	Vanhvoja paperikoneita, kuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
17	Kondensaattoripaperin tarkastus.	64	Lehtileikkeitä, joissa kerrotaan Tervakosken tehtaan palosta.
19	Metalloitua kondensaattoripaperia.	65	Palon jälkeen jälleentekennetty Tervakosken tehdas. Kuvitusta J. Maunolan teokseen Piirteitä Suomen tehdashistoriasta.
20–21	Lumppuvarasto.	66	F. E. Humble, kuvan omistaa Tervakoski Osakeyhtiö, kuvannut P.-O. Jansson.
23	Egütööri.	67	F. E. Humblen kirje, Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
25	Uusimman paperikoneen märkäpää.	68	Sanomalehtileike.
27	B. Serlachius, Fj. Moring ja G. Gadd käsiruukissa.	69	Postiljoonin laukku, omistaa Postimuseo, Helsinki. Kuvannut Leo Nieminen.
29	Mikrokuva setelipaperin taittokokeesta. Kuva: Keskuslaboratorio Oy.	71	Tervakosken tehdas, Juuso Putron öljymaalaukset vuodelta 1894, omistaja fil. maist. Aimo Markkula, Tervakoski.
30	Vesileima teräskaiverruksena. Liitteenä 5.000 mk:n seteliin käytettyä paperia.	72	Seuratalo. Dan Nyblinin valokuva, Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
33	Pienoisraamattu.	73	Tervakosken kartano, valokuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
35	Vientipakkaus.	73	Käyrätorvi, omistaa Sibelius-Akatemia, Helsinki. Kuvannut P.-O. Jansson.
38	G. G. Nordenswan, Tervakoski Osakeyhtiön omistama tunteamattoman taitelijan maalaus.	74	Entinen tehtaanohtajan asunto, valokuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
39	Keisarillisen Senaatin päätös 12. 3. 1818.	75	Tervakosken kartano, valokuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
40–41	Vuodelta 1804 peräisin oleva kartta, joka esittää Tervakoskea ympäristöineen, omistaja Tervakoski Osakeyhtiö.	76	Työläisten asuintalo, valokuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
42	Lumpukuitti, omistaja Tervakoski Osakeyhtiö.	77	Vapaapalokunta, valokuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
43	Lumpunkerääjiä, kuva Suomen Kansallismuseosta.	78	Torikauppaa, valokuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
45	Lumpunpää, tallukoita.		
47	A. F. Wasenius, öljymaalaukset, omistaja Tervakoski Osakeyhtiö, sekä Leonard Borgström, Gunnar Berndtssonin öljymaalaukset, omistaja dipl.ins. Johan Borgström Tukholmasta, kuvannut Reportagebild, Tukholma.		
48	»Kirkkomatka Jääskessä» R. W. Ekmanin öljymaalaukset, omistaja rouva Maja Reitz.		
49	Veturi Lemminkäinen, valokuvan omistaa Rautatiemuseo, J. Stubbin lahjoitus.		
49	Lehtileike.		
51	Konnossementti, Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.		
51	Siipirataslaiva Ruhtinas Menshikov, M. von Wrightin laiveeraa vuodelta 1842, Helsingin Kaupunginmuseosta.		

- 79 Juhannuskokko, valokuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
- 79 Kansallispuiku, kuvannut Leo Nieminen.
- 80 Kansantanhuryhmä, valokuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
- 81 Lukusali, valokuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
- 82 Tilasto, laadittu Tervakoski Osakeyhtiön sosiaaliosastolla.
- 83 Vuoden 1905 suurlakko, postikortti samalta ajalta, Suomen Kansallismuseosta.
- 84 Ryttylän asema, valokuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
- 85 Sisänäkymä pääkonttorista, valokuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
- 85 Sinetti, kuvannut Leo Nieminen.
- 86 Ulkonäkymä pääkonttorista, valokuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
- 86 Lehti-ilmoitus.
- 87 Näyttelymitaleita.
- 88 Käsiruukki, valokuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
- 89 Arkin käsikaavausta.
- 92 Venäläistä ylimystöä, valokuva teoksesta Suomen Vapausota kuvissa I, Otava, Helsinki 1934.
- 93 Lentolehtinen, alkuperäiskappale on Suomen Sotamuscoissa.
- 94 Eläkeläisiä, valokuva Tervakoski Osakeyhtiön arkistosta.
- 95 Helge Mether-Borgströmin tuššipiirros.
- 98 Tervakosken keskusta.
- 101 Tehtaan asuinrakennuksia.

Kuvat maailmanhistoriasta:

- 1818 Napoleon siirretään ranskalaisesta »Bellerophonista» englantilaiseen »Northumberlandiin» kuljetettavaksi St. Helenan saarelle. Kuparikaiverrus, joka on julkaistu H. C. Beering Liisbergin teoksessa Napoleon.
- 1854 Englannin, Ranskan ja Turkin yhdistyneet laivastot hyökkäävät Sevastopoliin 17. lokakuuta 1854. Litografian aiheena olleen piirroksen on tehnyt Montagu O' Reilly, hyökkäykseen osallistuneella »HMS Trafalgarilla» palvelut luutnantti. Teoksesta Colnaghis Authentic Series, julkaisija Day & Son, Lontoo 1854.
- 1857 Giuseppe Garibaldi, kaiverrus Cecilia Blåth-Holmbergin teoksesta Giuseppe Garibaldi.
- 1870 Longboyanin kaupunginportin puolustus 21. lokakuuta 1870, ranskalais-saksalaisessa sodassa. Osa A. de Neuvillen maalauksesta C. O. Nordensvanin teoksesta Fransk-tyska kriget i sina huvuddrag.
- 1905 Japanilaiset hyökkäävät venäläiseen linnakkeeseen venäläis-japanilaisessa sodassa 1905. Sodan aikana tehty piirros, julkaistu Mustafan (kapteeni Alexis Kuylentiernan) teoksessa: Det stora kriget mellan Japan och Ryssland efter officiella underrättelser och krigskorrespondens.
- 1914 Cambraïn taistelukenttä, etualalla brittiläinen taisteluvaunu, n.k. juggernaut. Saksalainen valokuva, Suomen Sotamuscon arkistosta.

Toimituskunta: Olle Liljelund, Holger Ström, Aulikki Ylönen sekä Helge Mether-Borgström ja Olavi Saikko Oy Mainos Taucher Reklam Ab :stä • Teksti: Holger Ström • Valokuvat: Volker von Bonin, ellei muuta kuvaajaa nimenomaan mainita • Taitto: Oy Mainos Taucher Reklam Ab, Helge Mether-Borgström • Suomenkielinen teksti: Aatu Leinonen

Kansi: Kluuttisidonta, päälleliimattuna käsin tehty Tervakosken "Hirvenpää"-kirjepaperi • Paperi: Himmeä taidepainopaperi Chromart 110/160 g/m² • Väliohdet: Tervakosken käsin tehty paperi 90 g/m² • Kirjasinlaji: Garamond • Litografia, painatus ja sidonta: Oy Tilgmann Ab, Helsinki 1968

1818

1818